

**Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
MISIJA NA KOSOVU**

Odeljenje za ljudska prava i vladavinu prava

KOSOVO

**PREGLED KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA
(mart 2002 - april 2003)**

“ZAŠTITA SVEDOKA U SISTEMU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA”

SADRŽAJ

GLOSAR.....	3
DEO 1: UVOD.....	5
1. MANDAT SEKCIJE ZA PRAĆENJE PRAVNOG SISTEMA.....	5
2. PRAĆENJE KRIVIČNOPRAVNOG SISTEMA	6
3. ODNOSI SA DRUGIM STUBOVIMA UNMIK I ORGANIZACIJAMA.....	6
4. DOMEN PREGLEDA	7
DEO 2: REZIME	8
DEO 3: ZAŠTITA SVEDOKA U SISTEMU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA	9
A. UVOD	9
B. MERE ZAŠTITE SVEDOKA NA KOSOVU	11
C. INCIDENTI VEZANI ZA ZASTRAŠIVANJE SVEDOKA	13
D. POBOLJŠANJE SISTEMA ZAŠTITE SVEDOKA NA KOSOVU	17
E. ZAKLJUČAK	23
F. PREPORUKE.....	24
DEO 4: PROBLEMI IZ PRETHODNIH PREGLEDA KOJI SE PONAVLJAJU.....	26
A: NEZAVISNOST PRAVOSUĐA.....	26
B: PRITVOR.....	29
C: KRIMINALITET VEZAN ZA TRGOVINU LJUDIMA I ODGOVOR UNMIK.....	37
DEO 5: ZNAČAJAN RAZVOJ U OBLASTI PRAVNOG SISTEMA	47
1. UREDBE.....	47
2. ADMINISTRATIVNA UPUTSTVA	47
3. OTVARANJE NOVIH SUDOVA U MANJINSKIM ZAJEDNICAMA I TEKUĆA PRAVOSUDNA INTEGRACIJA	48
4. PRISTUP SUDOVIMA	48
5. STATUS PRIVREMENOG KRIVIČNOG ZAKONA I PRIVREMENOG ZAKONA O KRIVIČNOM POSTUPKU	49

GLOSAR

AB-CEELI	Američka advokatska komora – pravna inicijativa za Centralnu i Istočnu Evropu
ANA	Albanska nacionalna armija
OP	Odeljenje pravde
Konvencija o ženama	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
KomKFOR	Komandant NATO snaga na Kosovu
JLO	Jedinica za lično obezbeđenje
CSR	Centri za socijalni rad
Konvencija o detetu	Konvencija o pravima deteta
Nacrt ZKP	Nacrt zakona o krivičnom postupku
OZSZ	Odeljenje za zdravstvo i socijalnu zaštitu
Evropska konvencija	Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
KZ SRJ	Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije
ZKP SRJ	Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Jugoslavije
bjRM	bivša jugoslovenska Republika Makedonija
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
PI	Pravosudna inspekcija
KFOR	Mirovne vojne snage na Kosovu
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova
KZK	Krivični zakon Kosova
KPS	Kosovska policijska služba
ZP	Zakon o prekršajima
SPPS	Sekcija za praćenje pravnog sistema
OSP	Opštinski sud za prekršaje
NATO	Severnoatlanska vojna alijansa

OHCHR	Kancelarija visokog komesara za ljudska prava
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
RSB	Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija
SPGS	Specijalni predstavnik Generalnog sekretara
VKSSE	Vrhovna komanda savezničkih snaga u Evropi
JITP	Jedinica za istrage u deliktima trgovine ljudima i prostitucije
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za decu
UNMIK	Misija privremene administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu
JPPŽ	Jedinica za prava i pomoć žrtvama
JZS	Jedinica za zaštitu svedoka

DEO 1:

UVOD

Ovaj Pregled je pripremila Sekcija za praćenje pravnog sistema (SPPS), koja je deo Odeljenja za ljudska prava i vladavinu prava (Odeljenje) Misije OEBS na Kosovu. OEBS radi pod Misijom privremene administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) kao stub zadužen za razvoj institucija.

Ovaj odeljak za cilj ima da pruži kratak rezime Pregleda i istakne institucionalni kontekst SPPS i Odeljenja.

1. Mandat Sekcije za praćenje pravnog sistema

Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (RSB 1244) je dala ovlašćenje Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija da ustanovi međunarodno civilno pristustvo na Kosovu koje bi organizovalo privremenu upravu. Jedan od glavnih zadataka međunarodnog prisustva bila je *“zaštita i promovisanje ljudskih prava.”*¹

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, u svom izveštaju Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija od 12. jula 1999. je vodeću ulogu u izgradnji institucija dodelio OEBS u okviru UNMIK i ukazao da bi jedan od zadataka Stuba za razvoj institucija (Stuba III) trebalo da obuhvati nadgledanje poštovanja ljudskih prava i razvoj domaćih sposobnosti u ovoj oblasti. On je takođe dao uputstva UNMIK da razvije koordinisane mehanizme kako bi se olakšalo nadgledanje poštovanja ljudskih prava i propisno funkcionisanje pravosudnog sistema:

“UNMIK će imati jezgro službenika za nadgledanje poštovanja ljudskih prava i savetnika koji će imati nesmetani pristup svim delovima Kosova kako bi istraživali zloupotrebe ljudskih prava i osigurali da se problemi zaštite i promovisanja ljudskih prava rešavaju u okviru ukupnih aktivnosti misije. Službenici za nadgledanje ljudskih prava će, preko zamenika Specijalnog predstavnika za razvoj institucija, izveštavati o svojim nalazima Specijalnog predstavnika. Nalazi službenika za nadgledanje ljudskih prava će se redovno objavljivati i dostavljati odgovarajućim telima Ujedinjenih nacija za ljudska prava, uz konsultacije sa Kancelarijom visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava. UNMIK će stvoriti koordinisanu mogućnost izveštavanja i odgovora na probleme.” (stav 87)

U Sporazumu od 19. jula 1999. između podsekretara Ujedinjenih nacija za mirovne operacije i predstavnika predsedavajućeg OEBS navodi se da OEBS treba da razvije mehanizme koji će omogućiti da sudovi, administrativni tribunali i druge pravosudne strukture rade u skladu sa međunarodnim standardima koji se tiču krivičnog pravosuđa i ljudskih prava.² U okviru OEBS, Odeljenje je odgovorno za nadgledanje i izveštaje o pravosudnom sistemu u vezi ljudskih prava i vladavine prava. Kao jedna od sekcija u Odeljenju, SPPS ima zadatak da prati predmete u krivičnompravnom sistemu,

¹ Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 12. juna 1999., stav 11/j.

² Pravosudno cirkularno pismo (2001/15) izdato 6. juna 2001. potvrdilo je da službenici SPPS koji prate suđenja, osim u nekoliko izuzetnih slučajeva, imaju pristup svim sudskim postupcima i dokumentima. Ovo cirkularno pismo imalo je za cilj da razjasni mandat OEBS pravosudnim organima i da osigura da službenici koji prate suđenja imaju potpun uvid u sve faze krivičnog postupka.

ocenjajući njihovo poštovanje međunarodnih standarda i izveštavajući o problemima koji izazivaju zabrinutost.

2. Praćenje krivičnog sistema

Međunarodni standardi zaštite ljudskih prava³ jesu deo važećeg zakonodavstva na Kosovu, *inter alia* prema Uredbi UNMIK 1999/24 - koja obavezuje lica na javnim funkcijama na Kosovu da poštuju međunarodno priznate standarde ljudskih prava - kao i prema Ustavnom okviru.⁴ Stoga u svojim procenama poštovanja međunarodnih standarda OEBS kao osnovu za svoju analizu koristi međunarodne konvencije i jurisprudenciju o ljudskim pravima.

Predmeti se prate od momenta hapšenja i/ili pritvora, preko faze istrage, suđenja i žalbe. Analiza i diskusija u ovom Pregledu zasnovane su na podacima i činjenicama koje su tokom perioda koji izveštaj pokriva prikupili službenici SPPS i rukovodioci SPPS u Prištini/Prishtinë. Službenici koji prate suđenja uglavnom pokrivaju krivične predmete u pet okružnih sudova na Kosovu, i predmete u drugostepenom postupku pred Vrhovnim sudom. Takođe se prate pojedini predmeti pred opštinskim sudovima.

Informacije se prikupljaju prisustvom na sudskim procesima, pregledom sudske dokumentacije i razgovorima sa sudijama, pravosudnim zvaničnicima, tužiocima, advokatima i pripadnicima organa za sprovođenje zakona. Tokom perioda koji izveštaj pokriva, praćeno je preko 150 predmeta, uključujući istražni postupak i suđenja. SPPS je prioritet dala sledećim predmetima:

- ratnim zločinima
- organizovanom kriminalu
- krivičnim delima iz etničkih pobuda
- krivičnim delima iz političkih pobuda
- seksualnom nasilju, uključujući žrtve nasilja u porodici i žene žrtve trgovine ljudima
- pritvoru
- postupku prema maloletnicima.

3. Odnosi sa drugim stubovima UNMIK i organizacijama

Sub I UNMIK (policija i pravosuđe) teži da konsoliduje “strukturu zakona i reda koja je funkcionalno logična i posebno da uspostavi nepristrasan pravosudni proces putem početnog učešća međunarodnih aktera i putem reformi u pravosuđu.”⁵ Slično ovom, cilj Odeljenja je da promoviše društvo zasnovano na vladavini prava, koja garantuje puno poštovanje ljudskih prava.

³ Ovi međunarodni standardi detaljno su izneti, *inter alia*, u članovima 9, 10, 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i članovima 5, 6 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija). Domaći zakon, prvenstveno Zakon o krivičnom postupku SRJ (ZKP SRJ) i Krivični zakon Kosova (KZK), čine osnovu za sve analize OEBS. Analiza ‘pravičnog suđenja’ u skladu sa međunarodnim zakonom o ljudskim pravima počinje od momenta kada se lice uhapsi i/ili ga vlasti pritvore, pa do konačne pravosnažne presude.

⁴ Uredba UNMIK 2001/9, O Ustavnom okviru za privremenu samoupravu na Kosovu, usvojena 15. maja 2001., Poglavlje 3, član 3.3, predviđa da “Odredbе o pravima i slobodama utvrđene ovim instrumentima [međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava] neposredno važe na Kosovu kao deo ovog Ustavnog okvira.”

⁵ Videti predstavljanje Stuba I u članku glavnog zamenika SPGS, “Osnovan novi Stub za policiju i pravosuđe” u *Novostima UNMIK* br.93, 21. maj 2001.

Odeljenje blisko saraduje sa telima UN, uključujući Kancelariju visokog komesara za ljudska prava (OHCHR), Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) i Fond Ujedinjenih nacija za decu (UNICEF), kao i sa organizacijama kao što su Savet Evrope, Međunarodni komitet crvenog krsta, Međunarodna organizacija za migracije (MOM), i Američka advokatska komora – pravna inicijativa za Centralnu i Istočnu Evropu (ABA-CEELI). Od novembra 2001., OEBS saraduje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju preko kancelarije Tribunala u Prištini/Prishtinë. OEBS obezbeđuje redovno ažurirane informacije u vezi tekućih suđenja za ratne zločine i zločine iz političkih/etničkih pobuda pred domaćim sudovima koordinatoru kancelarije Tribunala na Kosovu.

Isto tako, SPPS kao deo Odeljenja održava odnose saradnje sa drugim stubovima i međunarodnim agencijama. Sistematske povrede prava, uočeni trendovi, individualni problemi i pitanja koja identifikuje SPPS, u okviru šireg mandata OEBS, dostavljaju se Odeljenju pravde (OP) UNMIK u nedeljnim izveštajima Odeljenja. Štaviše, SPPS izražava spremnost da usko saraduje sa OP kako bi pomogla da se ovi sistemski problemi reše.

4. Domen Pregleda

U svoja prva dva izveštaja o sistemu krivičnog pravosuđa,⁶ OEBS je izložila širok i sveobuhvatan pregled pravosudnog sistema iz perspektive zakona o ljudskim pravima. Zabrinutost izražena u ovim izveštajima ticala se posebnih slučajeva gde su aktivnosti pravosudnih organa, njihovih nadležnih i agencija za sprovođenje zakona propustili da primene standarde i garantije pravičnog suđenja i pravno valjanog postupka. Treći izveštaj OEBS⁷ je svoj fokus pomerio kako bi identifikovao probleme u okviru pravosudnog sistema na strukturnom nivou. Obrađene su posebne oblasti krivičnog pravnog sistema za koje se smatralo da predstavljaju problem povrede ljudskih prava koji bi hitno trebalo rešiti. Obrađena je praksa u oblastima vezanim za slučajeve protivzakonitog pritvora, odbrane, trgovine ljudima i seksualnog nasilja kako bi se istakla neusklađenost sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Četvrti izveštaj OEBS bavio se problemima vezanim za nezavisnost pravosuđa, ovlašćenja o pritvoru koja imaju izvršni ili vojni organi i kontinuirano protivzakonito zadržavanje/čuvanje duševnih bolesnika na Kosovu.

Pregled pred vama usmeren je na problem zaštite svedoka u sistemu krivičnog pravosuđa na Kosovu. On se takođe bavi izvesnim brojem pitanja koja se pominju u prethodnim izveštajima (pod nazivom “problemi koji se ponavljaju”), naime, nezavisnošću pravosuđa, pritvorom, kriminalitetom vezanim za trgovinu ljudima, pravom na efikasnu pravnu odbranu, i tretmanom duševnih bolesnika. Pored toga, Pregled daje odgovarajuće preporuke koje treba da pomognu Stubu I UNMIK i drugim odgovornim organima u kreiranju politike i prakse.

Slučajevi koji potkrepljuju ili ilustruju analizu i zaključke u ovom Pregledu javljaju se u odvojenim uvučenim pasusima. Ovo treba da pomogne čitaocu u razlikovanju primera od analitičkih pasusa.

⁶ Pregled sistema krivičnog pravosuđa OEBS, 1. februar 2000 – 31. jul 2000. (u daljem tekstu Pregled I); Pregled sistema krivičnog pravosuđa OEBS, 1. septembar 2000 – 28. februar 2001. (u daljem tekstu Pregled II).

⁷ Pregled sistema krivičnog pravosuđa OEBS, oktobar 2001. (u daljem tekstu Pregled III).

DEO 2:

REZIME

Nedavni incidenti na Kosovu izazvali su zabrinutost da se povećava stepen zastrašivanja svedoka. Štaviše, ima znakova da veliki deo javnosti nema poverenja u sposobnost vlasti da obezbede razumnu zaštitu ukoliko se svedoci odluče da svedoče protiv izvršilaca u određenim slučajevima. Ovo je veoma ozbiljan razvoj događaja s obzirom da svedoci igraju ključnu ulogu u gonjenju počilaca; uspešno okončanje najvećeg broja suđenja zavisi od izjava svedoka o tome šta znaju, šta su videli ili čuli. Uz uvažavanje važnosti iskaza svedoka za funkcionisanje krivičnog sistema i dužnosti UNMIK da postupak organizuje tako da on adekvatno štiti interese svedoka, ovaj Pregled naglašava potrebu da se razvije efikasniji sistem zaštite svedoka na Kosovu.

Pregled ispituje postojeći sistem zaštite svedoka na Kosovu i razmatra njegovu efikasnost u svetlu incidenata vezanih za pretnje svedocima koji su praćeni u periodu koji ovaj izveštaj pokriva. Detaljno su ispitana dva glavna metoda pružanja zaštite svedocima u krivičnom postupku. Ova dva metoda su fizička zaštita, koju pruža Jedinica za zaštitu svedoka, i mere u cilju skrivanja identiteta svedoka, koje može naložiti sud u skladu sa Uredbom UNMIK 2001/20.⁸

Mada veću pažnju koju vlasti poklanjaju pitanjima zaštite svedoka tokom protekle dve godine vidi kao dobrodošlu, Pregled nalazi da bi mnoge aspekte sistema trebalo razviti i poboljšati. Posebno, izveštaj traži od UNMIK da osnaži poverenje javnosti u sposobnost Misije da na odgovarajući način zaštiti svedoke. S tim ciljem, Pregled izdvaja nekoliko specifičnih preporuka.

OEBS smatra da će problem zaštite svedoka dobijati na važnosti u narednim mesecima, kako se OP bude sve više usmeravalo na borbu protiv organizovanog kriminala.

⁸ Uredba 2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, iz septembra 2001.

DEO 3:

ZAŠTITA SVEDOKA U SISTEMU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA

A. Uvod

“Potreban je pravni okvir koji na jasno regulisan način omogućuje mjere zaštite svjedoka da bi se zagarantovala prava pojedinaca na pošteno suđenje zajamčena Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, pravedni rezultat suđenja u kojima su svjedoci izloženi nezakonitoj prisili, bezbjednost svjedoka koji su pod prijetnjom i dobrobit svjedoka koji su, kao rezultat krivičnog djela ili na drugi način, pod štetnim psihološkim pritiskom.”⁹

Svedoci, uključujući i ‘žrtve svedoke’, igraju fundamentalnu ulogu u sistemu krivičnog pravosuđa Kosova; od početnog prijavljivanja krivičnog dela policiji do uspešnog gonjenja na suđenju, svedoci su potrebni da bi rekli šta su videli ili čuli. Međutim, ukoliko svedoci veruju da će pomaganjem vlastima sebe ili svoju porodicu dovesti u opasnost, oni mogu ostati nemi usled straha od posledica. Dobro je poznato da će gonjenje biti ometeno ako svedoci prestanu da pružaju informacije policiji ili dokaze sudovima, a pravda će biti zamenjena odsustvom straha od kazne. UNMIK ima obavezu da pruži efikasan sistem za zaštitu svedoka, te da osigura kako ličnu bezbednost pojedinaca tako i propisno funkcionisanje pravosudnog sistema.

Ovaj odeljak će najpre ispitati mere za zaštitu svedoka na Kosovu, uključujući skloništa koja pruža Jedinica za zaštitu svedoka, kao i mere koje su trenutno dostupne u skladu sa Uredbom UNMIK 2001/20.¹⁰ Potom ćemo istaći incidente vezane za pretnje svedocima – pre, za vreme i posle suđenja – koje je pratila OEBS tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj. Na kraju, ovaj odeljak će razmotriti načine kako bi se sistem zaštite svedoka mogao poboljšati putem mogućeg razvoja programa za zaštitu svedoka i Uredbe, i pokušajem da se osnaži poverenje javnosti u pravosudni sistem.

i. Obaveze države da obezbedi sistem zaštite svedoka

Prema jurisprudenciji vezanoj za Evropsku konvenciju, mora se posvetiti dužna pažnja životu, slobodi ili bezbednosti svedoka. Zaista, ovi interesi ne smeju biti “neopravdano ugroženi.”¹¹ I dok sva lica imaju građansku dužnost da daju istinit iskaz kao svedoci, država ima dužnost da svedoke zaštiti od ugrožavanja ili opasnosti time što će njima i njihovim rođacima pružiti zaštitu koja efikasno osigurava njihovu bezbednost pre, tokom i posle suđenja. Zaštita svedoka je, štaviše, neophodnost koja

⁹ Videti Odluku o donošenju Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu, 24. januar 2003.

¹⁰ Uredba UNMIK 2001/20 O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, septembar 2001.

¹¹ “Tačno je da član [...] ne zahteva eksplicitno da se u obzir uzmu interesi svedoka uopšte, i posebno onih žrtava koje se pozovu da daju iskaz. Međutim, njihov život, sloboda ili lična bezbednost mogu biti u opasnosti, kao i interesi koji opšte uzet ulaze u domen člana 8 Konvencije [...]. Ovi interesi svedoka i žrtava su u principu zaštićeni drugim, substantivnim odredbama Konvencije, što implicira da bi države članice trebalo da svoj krivični postupak organizuju na takav način da ovi interesi ne budu neopravdano ugroženi. U ovom kontekstu, principi pravičnog suđenja takođe zahtevaju da u odgovarajućim slučajevima interesi odbrane budu u ravnoteži sa interesima svedoka ili žrtava koji se pozivaju da svedoče.” Evropski sud za ljudska prava, *Van Mechelen and Others v. the Netherlands*, 23. april 1997., stav 53; *Visser v. the Netherlands*, 14. februar 2002., stav 43; *Doorson v. the Netherlands*, 26. mart 1996., stav 70; *P.S. v. Germany*, 20. decembar 2001., stav 22. Videti takođe Dodatak Komiteta ministara državama članicama Saveta Evrope, Preporuka R(97)13, član II(2).

prevazilazi lične interese pojedinaca i smatra se dužnošću organa vlasti da osiguraju integritet i efikasnost pravnog sistema.¹² S tim u vezi, Komitet ministara Saveta Evrope navodi da bi “javni tužiocima trebalo da dužnu pažnju posvete interesima svedoka, pogotovo da preduzmu ili promovišu mere za zaštitu njihovih života, bezbednosti i privatnosti, ili da se pobrinu da se takve mere preduzimaju.”¹³ Te mere, međutim, ne smeju ugroziti fundamentalni princip ‘jednakosti strana u postupku,’ koji je garantovan brojnim međunarodnim instrumentima.¹⁴

Stoga, Stub I UNMIK, kao organ odgovoran za pravosudni sistem na Kosovu, ima obavezu da krivični postupak organizuje na način koji će adekvatno zaštititi interese svedoka.

ii. Pregled situacije na Kosovu

Zastrašivanje svedoka je problem koji se ponavlja na Kosovu već nekoliko godina, što je dovelo do toga da UNMIK uvede mere zaštite svedoka. Međutim, u periodu koji pokriva izveštaj OEBS je zabeležila izvestan broj incidenata koji ukazuju na kontinuiran ili čak rastući trend zastrašivanja svedoka ili žrtava (ili njihovo kasnije pojavljivanje na sudu), i na s tim povezani problem pretnji pripadnicima pravosuđa. Nekoliko primera poslužiće da se ilustruje rasprostranjenost ovog problema:

- kosovski mediji su izvestili da je bomba koja je u decembru 2002. eksplodirala u Prištini/Prishtinë bila namenjena jednom svedoku u budućem procesu protiv bivših visokih pripadnika OVK,¹⁵
- svedok u jednom drugom procesu protiv druge grupe bivših visokih pripadnika OVK je ubijen u Peći/Pejë januara 2003., ubrzo pošto je svedočio na sudu;
- osam dana posle javnog poziva policije da se jave svedoci i daju iskaze u vezi ovog ubistva, ispaljena je antitenkovska raketa na zgradu regionalne policije UNMIK;¹⁶

¹² “Neprihvatljivo je da bi sistem krivičnog pravosuđa mogao da ne izvede optužene na suđenje i ne donese presudu zato što se svedoci zapravo obeshrabruju da svedoče slobodno i istinito.” Preporuka R(97)13 Komiteta ministara državama članicama Saveta Evrope o pretnji svedocima i pravima odbrane, usvojena 10. septembra 1997.

¹³ Preporuka R(2000)19 Komiteta ministara država članica Saveta Evrope, O ulozi javnog tužioca u sistemu krivičnog pravosuđa, usvojena 6. oktobra 2000.

¹⁴ Na prvi pogled, ideja da svedok može dati iskaz anonimno u krivičnom predmetu izgleda u suprotnosti sa principima ugrađenim u Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (Evropska konvencija) i sa jurisprudencijom Evropskog suda. Poznavanje identiteta svedoka optužbe omogućava optuženom i njegovom advokatu da valjano istraže i ospore navode, pogotovo u vezi pitanja verodostojnosti iskaza svedoka. Međutim, sudovi u mnogim jurisdikcijama su suočeni sa problemom da svedoci odbijaju da otvoreno daju iskaz iz straha od osvete ili menjaju iskaz zbog zastrašivanja. U mnogim slučajevima svedoci su ključ navoda tužilaštva, što dovodi do neuspeha na suđenju posle višemesečnih istraga. Zbog toga su pravni sistemi da bi pomogli sprovođenje pravde uveli mere da zaštite identitet svedoka, uključujući i anonimno svedočenje. Postupajući na ovaj način, sudovi pokušavaju da nađu ravnotežu između prava optuženog da bude u stanju da valjano ospori dokaze protiv sebe sa potrebom da se zaštite svedoci. Mada ne postoji definitivan skup pravila koja utvrđuje gde se ispravna ravnoteža nalazi, podrazumeva se da svaki kompromis u vezi prava optuženog da ispita svedoke mora biti konsistentan principu *jednakosti strana u postupku*. Stepem pouzdanosti koji se pripisuje anonimnom svedočenju kada se razmatra krivica ili nevinost optuženog jeste važan faktor u dostizanju prave ravnoteže.

¹⁵ “Ima glasina da je motiv za ovaj napad iskaz koji će Enver Sekiraca [navodna meta automobila bombe] dati na suđenju Rustemu Mustafi - Remiju (Rrustem Mustafa – Remi). U međuvremenu, [brat Envera Sekirace] Salji (Sali) kaže da su Enveru međunarodne sudije ponudile da svedoči protiv Remija. On to nije učinio. Isto misli i sada, ali ne znam šta će se posle dogoditi.”, objavljeno u lokalnom dnevniku ‘Koha ditore’, od 16. decembra 2002. (prema prevodu službe za praćenje medija OEBS).

¹⁶ Lokalni mediji su izvestili da je policijski komesar UNMIK medijima izjavio da je napad bio usmeren da odvрати policiju od tekuće istrage u regionu Peći/Pejë. Videti programe RTK i Radio Kosova od 24. januara 2003.

- petog februara 2003. napadnut je i prebijen ispred svog doma predsednik Okružnog suda u Prizrenu, događaj koji je izazvao da domaći pripadnici kosovskog pravosuđa zatraže pravo da nose pištolje.¹⁷

Izveštavanje medija i širenje glasina lako mogu učvrstiti percepciju javnosti da ni policija niti sudovi nisu u stanju da pruže zaštitu protiv zastrašivanja, pogotovo u tesno povezanom društvu kakvo je Kosovo. Navedeni incidenti su, na primer, doveli do članaka u lokalnim medijima pod naslovima “Svedok – rasa koja na Kosovu nestaje,” “Lokalne sudije postale zabrinute za sebe” i “Mafija – obrazac koji se ponavlja izaziva nesigurnost,”¹⁸ koji mogu učvrstiti strah javnosti i doprineti oklevanju svedoka da pomognu vlastima.

U narednim mesecima, kako OP bude usmeravalo pažnju na borbu protiv organizovanog kriminala, pitanje zaštite svedoka će bivati sve važnije.

B. Mere zaštite svedoka na Kosovu

Na Kosovu su, u pokušaju da se pomogne pravosudnom sistemu, uvedena dva povezana metoda pružanja zaštite svedocima u krivičnom postupku. Prvo, fizičku zaštitu svedoka pruža specijalizovana policijska jedinica poznata kao Jedinica za zaštitu svedoka (JZS ili Jedinica) pre, za vreme i posle suđenja. Drugo, sudovi primenjuju mere za prikrivanje identiteta svedoka dok daju iskaz, u skladu sa zakonskim okvirom, naime Uredbom UNMIK 2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, iz septembra 2001 (Uredba).¹⁹ Zajedno, ova dva metoda pružanja zaštite mogu se nazvati “sistem zaštite svedoka.”

i. Skloništa koja pruža Jedinica za zaštitu svedoka

JZS je osnovana juna 2001. u nadležnosti policijskog komesara UNMIK kako bi započela i sprovodila program zaštite svedoka. Operacije obuhvataju pružanje bezbednog skloništa na Kosovu dok svedok ne da iskaz; krajnji je cilj da se svedoci relociraju u druge zemlje posle suđenja.²⁰

Jedinica ne deluje na osnovu domaćeg zakona, ali je začeta u skladu sa Uredbom UNMIK 2001/20. Za obe se smatralo da su neophodne u borbi protiv zastrašivanja svedoka da bi pružile zaštitu oštećenim stranama i svedocima kako bi ovi mogli učestvovati u krivičnom postupku bez straha ili rizika po svoju ličnu sigurnost.

Molbe JZS za fizičkom zaštitom dolaze iz nekoliko izvora kao što su istražni organi, tužioci, sudije i NVO. Po molbi se postupa izvan sudskog sistema i procenjuje ih posebna komisija koju čine zamenik

¹⁷ Sedmog februara 2003. Udruženje sudija Kosova je uputilo pismo SPGS, u kome se kaže: “tražimo da iskoristimo svoj autoritet da bismo uticali na organe nadležne za bezbednost da osiguraju kolektivne i lične mere bezbednosti za pripadnike kosovskog pravosuđa. Stoga je neophodno revidirati tekući stav policije koji ne dozvoljava sudijama i tužiocima da nose pištolje u svrhu samoodbrane i takođe preduzeti druge neophodne mere u skladu sa mišljenjem organa nadležnih za bezbednost.”

¹⁸ Koha ditore, 17. decembar 2002., Koha ditore, 21. februar 2003., i Kosova Live, 23. januar 2003.

¹⁹ Videti takođe Uredbu UNMIK br.2002/1, O izmenama i dopunama Uredbe UNMIK 2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, od 24. januara 2002., koja je produžila ograničeno važenje Uredbe 2001/20; i ‘Administrativno uputstvo br.2002/25, kojim se primenjuje Uredba UNMIK br.2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku,’ od 13. novembra 2002.

²⁰ Videti memorandum od 28. juna 2001. od policijskog komesara zamenicima komesara za operacije, administraciju i planiranje i razvoj, kojim se odobrava osnivanje JZS.

policijskog komesara UNMIK za operacije, viši međunarodni tužilac i šef JZS. Mora se razlučiti procedura za procenu ovakvih molbi od zahteva za zaštitnim merama u skladu sa Uredbom, koje su u nadležnosti sudova i o kojima sudovi odlučuju (uključujući istražnog sudiju).

JZS trenutno čini dvadeset međunarodnih policajaca; policajci KPS trenutno pohađaju obuku da bi u bliskoj budućnosti bili dodeljeni Jedinici. Mandat Jedinice je ograničen na zaštitu svedoka optužbe (zajedno sa neposrednom porodicom) u ograničenom broju predmeta, naime onim predmetima vezanim za organizovani kriminal, ratne zločine i zločine visokog profila iz političkih pobuda. JZS se trenutno finansira delimično iz budžeta KPS.²¹

Na početku, svedoci koji traže fizičku zaštitu se upućuju JZS, gde popune formular za procenu opasnosti. Oni se potom prevoze do privremenog skloništa dok se rešava njihov zahtev. Oni koji se obuhvate programom, relociraju se zajedno sa neposrednim članovima porodice na sigurnu i bezbednu lokaciju na Kosovu, gde ostaju dok ne daju iskaz na sudu.²² Gde je neophodna zaštita pošto je svedok dao iskaz, JZS ima mandat da organizuje da se taj svedok relocira izvan Kosova.²³

ii. Mere u skladu sa Uredbom UNMIK 2001/20

Uredba je doneta septembra 2001. u pokušaju da se pomogne efikasnost istrage i gonjenja teških krivičnih dela. Uredba predviđa izvestan broj mera koje sud²⁴ može nametnuti kako bi se zaštitio identitet potencijalnih svedoka. Mere na raspolaganju obuhvataju:

- izostavljanje ili uklanjanje imena;
- neobjavlivanje zapisa;
- pokušaje da se prikrije lice ili fizički izgled;
- dodeljivanje pseudonima;
- pretres zatvoren za javnost;
- nalaganje advokatima da ne otkrivaju identitet svedoka;
- nalaganje privremenog udaljavanja optuženog iz sudnice;
- anonimnost.

Ove mere su na raspolaganju tokom čitave faze istrage/prethodnog postupka i suđenja. Sud može naložiti mere na osnovu podnesene molbe javnog/privatnog tužioca, advokata, oštećene strane ili svedoka. Zaštitne mere usmerene su na zaštitu identiteta svedoka od javnosti i/ili advokata. U izuzetnim okolnostima, sud može naložiti mere zaštite za potpunu anonimnost, gde smatra da postoji ozbiljan rizik ili opasnost po svedoka (ili njegovu/njenu porodicu) ukoliko se ne očuva potpuna anonimnost. Uredba sadrži upozorenje da sudsko veće neće proglasiti nijedno lice krivim samo na osnovu ili pretežno na osnovu dokaza dobijenih iskazom samo jednog svedoka čiji je identitet nepoznat zastupniku odbrane i optuženom.

²¹ Budžet KPS iznosi približno 500.000 evra godišnje. Suma od 100.000 evra se izdvaja za relokaciju svedoka. Doprinosi drugih država obezbeđuju dodatno finansiranje. Trenutno su u postupku zahtevi za daljim finansiranjem.

²² Sklonište ima zaštitu 24 sata. Lica prosečno ostaju u skloništu 9 do 12 meseci.

²³ JZS relocira svedoke van Kosova uz pomoć šefova diplomatskih kancelarija na Kosovu, UNHCR i MOM. Međutim, do sada je bilo teško naći zemlje koje su spremne da ovakve svedoke prihvate. Program relokacije koji vodi JZS ne operiše na osnovu anonimnosti zbog budžetskih ograničenja, stoga relocirani svedoci dobiju samo novu adresu/boravište, a ne novi identitet.

²⁴ 'Sud' se odnosi na istražnog sudiju tokom istrage ili predsedavajućeg okružnog krivičnog veća (Uredba UNMIK, član 1(d)).

Relevantno je takođe Administrativno uputstvo br.2002/25, kojim se sprovodi Uredba UNMIK 2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, od 13. novembra 2002 (Uputstvo 2002/25). Ovo Uputstvo daje sudovima detaljnije smernice o postupku koji treba primeniti u ispitivanju anonimnih oštećenih strana i svedoka.

C. Incidenti vezani za zastrašivanje svedoka

Uprkos činjenici da su pitanja zaštite svedoka dobila na važnosti tokom protekle dve godine na Kosovu, uz osnivanje JZS i donošenje Uredbe, problemi zastrašivanja svedoka se nastavljaju. Izgleda da znatan deo javnosti još uvek oseća strah od izloženosti pretnjama ili napadima ukoliko bi dali izjavu policiji ili svedočili na suđenju zato što sistem nije u stanju da ih zaštiti. Ovaj strah nije sasvim neopravdan. OEBS je zabeležila incidente u kojima su svedoci ubijeni ili je bilo pokušaja njihovog ubistva, izloženi zastrašivanju ili pretnjama o osveti, u mnogim različitim predmetima i u svim fazama postupka. U daljem tekstu dajemo nekoliko primera.

i. Prethodni postupak i suđenje

U predmetu protiv bivših visokih pripadnika OVK, osuđenih za protivpravni pritvor koji je za posledicu imao smrt pritvorenih, bilo je brojnih slučajeva zastrašivanja svedoka optužnice. Ovi incidenti su kao posledicu imali pet novih optužnica – koje obuhvataju navode za ubistvo, pokušaj ubistva, pretnje, nezakonito posedovanje oružja - podnetih protiv navodnih počinilaca.²⁵

Primeri incidentata vezanih za zastrašivanje uključuju:

- Glavni svedok je izbegao dva pokušaja ubistva (jedan od njih je uključio i njegovu ženu i sina) koja su usledila posle pokretanja istrage. Drugi pokušaj se odigrao neke tri nedelje pre početka suđenja.
- Jednom drugom svedoku je navodno rečeno da će on i njegova porodica biti ubijeni ukoliko ne povuče iskaz dat istražnom sudiji ubrzo pošto je dao iskaz.
- Treći svedok je uspeo da izbegne pokušaj ubistva nekoliko nedelja pošto je dao iskaz pred istražnim sudijom.²⁶
- Porodica četvrtog svedoka je napadnuta noć pošto je on dao iskaz pred istražnim sudijom.²⁷

Uprkos ovim incidentima, prema službenim licima uključenim u postupak, nijedan od svedoka u navedenim procesima nije bio obuhvaćen programom JZS ili merama koje se mogu naložiti u skladu sa Uredbom.

- Po nalogu međunarodnog tužioca, JZS je kontaktirana u ranoj fazi kako bi se osigurala bezbednost glavnog svedoka/oštećene strane. JZS je ponudila da ga smesti u sklonište i prihvati u program zaštite svedoka, ali je on to odbio. JZS nije preduzela nikakve druge korake.
- Nije bilo kontakata sa JZS u vezi zaštite za dva svedoka saradnika. Jedan od njih je tražio vizu za SAD ili Švajcarsku, ali je obavesthen da UNMIK to ne može obezbediti. On je kasnije uspeo sam da dobije vizu za SAD i napustio je Kosovo samo nekoliko dana pre nego što je trebalo da svedoči na sudu. To je imalo za posledicu da sud nije čuo iskaz ovog svedoka saradnika, a njegov iskaz tokom istrage se nije mogao prihvatiti kao dokaz jer ga odbrana nije ispitala.²⁸

²⁵ Dvadesetšestog decembra 2002. dve osobe, optužene za pokušaj ubistva i nezakonito posedovanje oružja, okrivljene su za nezakonito posedovanje oružja i osuđene na dve godine zatvora.

²⁶ Na restoran gde je svedok sedeo ipaljen je tromblon. Povređeni su svedok i šest drugih lica.

²⁷ Pucano je iz pištolja i bačena je ručna granata, ali nije eksplodirala.

²⁸ Prema pismenoj presudi Okružnog suda u Peći/Pejë, koja nosi datum 17. decembar 2002., poziv nije mogao biti dostavljen.

- Međutim, neka vrsta zaštite je pružana *ad hoc*. Kada je u pitanju bila bezbednost glavnog svedoka, istražni sudija je kontaktirao regionalnu policiju u Peći/Pejë, koja je dala izvesnu zaštitu. Pored toga, za bezbednost srodnika drugih oštećenih strana neko vreme se brinuo KFOR, a kasnije jedna privatna firma za obezbeđenje. Tokom glavnog pretresa, pošto su neki svedoci prijavili da im je prećeno, i posle njihove izričite molbe, Jedinica za lično obezbeđenje (JLO)²⁹ im je pružila pratnju od kuće do suda.

Opširno izveštavanje medija o ovim incidentima i suđenjima verovatno je povećalo osećaj nesigurnosti vezane za ovaj predmet.³⁰ Zabeleženo je da su u sudnici svedoci optužnice bili zaplašeni postupcima javnosti (koju su izgleda činile isključivo pristalice optuženog). Jedan od svedoka je zbilja izjavio tokom svedočenja da su ga ove osobe psovale i pretile mu. Iako je predsedavajući krivičnog veća ponavljao opomene publici da se umiri, nije naložio pretres zatvoren za javnost, isključio televiziju,³¹ ili naložio mere zaštite bilo koje vrste u skladu sa Uredbom.

Poređenja radi, u skorijem predmetu protiv ranijih visokih pripadnika OVK optuženih za ratne zločine, upotrebljeni su i JZS i Uredba kako bi se osigurala zaštita za svedoke optužnice. Međutim, bez obzira na češću upotrebu mera zaštite, i dalje su se javljali problemi sa pretnjama. Tužilac je zatražio mere zaštite u skladu sa Uredbom zbog postojanja rizika od zastrašivanja svedoka. Prema rečima međunarodnog tužioca:

“[D]okumentacija u ovom predmetu pokazuje da je nekim svedocima već bilo prećeno, što je zahtevalo brisanje njihovih imena iz zvaničnih spisa. Zbog ovakvog nivoa pretnji, nekoliko svedoka je odustalo od identifikacije optuženih i dalo kontradiktoran iskaz. Kontinuirana policijska istraga i identifikacija dodatnih svedoka su usporene u velikoj meri zbog straha svedoka od optuženih i njihovih saradnika. U stvari, na svedoka koji je prethodno bio umešan u predmet i koga su organi za sprovođenje zakona kontaktirali ubrzo posle hapšenja [optuženih] je pucano i on je ranjen ispred svoje kuće pre nego što mu je mogao biti upućen sudski poziv. Štaviše, iskazi koje smo čuli posle hapšenja [optuženih] uključivali su i iskaz svedoka koji je izjavio da ga je nepoznata osoba pozvala telefonom i ponudila mu izvesnu sumu novca u zamenu za odbijanje da svedoči. Pored toga, i dalje nailazimo na dokaze koji bi mogli dovesti u vezu neke od optuženih i njihove saradnike sa dodatnim krivičnim delima posle kosovskog sukoba, uključujući ubistvo, pretnje svedocima, davanje mita i korupciju sudija.”³²

Sud je naložio da se identitet petnaest svedoka ima zaštititi od otkrivanja u javnosti,³³ a da će pet ostati anonimno čak i za optužene i njihove branioce.³⁴ Značajno je primetiti opservaciju tužioca pre početka suđenja da “[z]bog ovakvog nivoa pretnji nekoliko svedoka je odustalo od identifikacije optuženih i

²⁹ Ova jedinica je obično zadužena za ličnu i telesnu zaštitu međunarodnih sudija i tužilaca.

³⁰ Najčešće putem televizije, koja je svedoke snimala sprema na početku davanja iskaza. Mada je identitet svedoka već bio poznat optuženima u vreme svedočenja, prikazivanje njihovih lica širom Kosova na televiziji osiguralo je da većina populacije takođe bude upoznata s tim.

³¹ Odluka o snimanju za televiziju je u nadležnosti predsednika Vrhovnog suda. Sudsko veće, međutim, može “iz opravdanih razloga odlučiti da se pojedini delovi glavnog pretresa ne snimaju,” (videti član 294(3) ZKP SRJ). Pored toga, mada član 10 Evropske konvencije predviđa da pravo na slobodu izražavanja obuhvata slobodu na “primanje i saopštavanje informacija i ideja bez mešanja javne vlasti”, on dalje predviđa da “pošto korišćenje ovih sloboda povlači sa sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i nužnim u demokratskom društvu, u interesu [...] javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, [...], zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

³² Videti predlog tužioca za određenje pritvora u prilogu izmenjene i dopunjene optužnice, koji nosi datum 4. februar 2003.

³³ Član 3.1 Uredbe UNMIK 2001/20.

³⁴ Član 4.2 Uredbe UNMIK 2001/20 glasi: “Kada su mere koje pruža član 3.1 nedovoljne da garantuju zaštitu oštećene strane ili svedoka (koji nije svedok koga je predložila odbrana), sud može u izuzetnim okolnostima da naloži da oštećena strana ili svedok ostanu anonimni za optuženog ili zastupnike odbrane.”

dalo kontradiktoran iskaz” jer su se slična scenarija odigravala tokom suđenja, u vezi svedoka koji su ili bili anonimni ili im je identitet bio prikriven:

Prvi anonimni svedok dao je svoj iskaz tokom zatvorenog (za javnost) pretresa iz druge prostorije, gde ga nije mogao videti ni sud niti ijedna strana u postupku, ali su bili u mogućnosti da mu postavljaju pitanja. Izjava svedoka data istražnom sudiji teško je teretila optuženog. Međutim, na suđenju je svedok potpuno izmenio svoj iskaz, tvrdeći da je izjava data istražnom sudiji bila neistinita. Odmah posle zatvorenog pretresa, dvojica zastupnika odbrane dala su kratak pregled svedočenja na zatvorenom pretresu štampi, koja je to objavila.³⁵

Drugi svedok optužnice, čiji je identitet bio zaštićen odlukom suda u skladu sa Uredbom, dao je svoj iskaz na (za javnost) zatvorenom pretresu. I opet, ovaj svedok, koji je dao inkriminišuću izjavu istražnom sudiji, potpuno je promenio svoj iskaz pri svedočenju na suđenju i izjavio da je izjava data istražnom sudiji neistinita.³⁶

Zabrinutost dalje izaziva to što je zastupnik odbrane, uprkos nalogu suda da svedok ostane anonimn u skladu sa Uredbom i uprkos zatvorene prirode pretresa, svedok odlučio da obavesti medije (a time i javnost) o tome šta se čulo.³⁷ OEBS je pratila i druge incidente slične prirode; to ukazuje na nedostatak poštovanja za pitanja zaštite svedoka.³⁸

Pored ovih suđenja visokog profila, OEBS takođe prati brojne predmete vezane za trgovinu ljudima gde se može zaključiti da je bilo zastrašivanja svedoka/žrtava (kao kada svedok/žrtva povuče svoju prvobitnu inkriminišuću izjavu).³⁹ U drugim slučajevima, svedoci su eksplicitno pominjali pretnje ili zastrašivanje.

Jedan primer je predmet vezan za trgovinu ljudima pred Okružnim sudom u Prištini/Prishtine. U izjavi datoj tokom istrage svedok je izjavio da je video kako vlasnik bara primorava devojke na prostituciju. Istražni sudija je obavestila OEBS da se svedok vratio u njenu kancelariju nekoliko dana po davanju iskaza. On joj je rekao da je primio pretnje i da stoga traži da promeni iskaz. Istražni sudija je odbila

³⁵ “Svedok br. 4 je poricao sve što je izjavio tokom istrage, rekavši da je bio pod pritiskom policije UNMIK i da mu je obećana velika suma novca [...]”, iz članka ‘*Da li je zaštićenom svedoku broj četiri pretila policija UNMIK*’ Kosova sot, 21. mart 2003. (nezvaničan prevod sa albanskog). OEBS je odlučila da ovu informaciju objavi iako ona potiče sa pretresa zatvorenog za javnost jer je ova informacija već ušla u domen javnosti putem medija, te se stoga više ne može smatrati poverljivom.

³⁶ Sledećeg dana, to je ovako zabeleženo u lokalnim medijima: “Drugi svedok je takođe, prema skromnim informacijama koje su nam na raspolaganju, govorio o skandalima tokom istrage, jer je on sudu izjavio da ga uopšte nije maltretirala OVK, suprotno od onoga što je stajalo u zapisniku sa istrage. [...] Drugi skriveni svedok protiv vođa OVK u lapskoj zoni, prema izvorima ‘Epoka e re’, povukao je svoj iskaz dat tokom istrage. On je izjavio da ga nije maltretirala OVK.” (nezvaničan prevod sa albanskog). Epoka e re, 1. april 2003., “*Drugi svedok takođe govori o velikom skandalu tokom istrage*” (članak na naslovnoj strani).

³⁷ Pored toga što je prekršio nalog suda o merama zaštite u skladu sa Uredbom, branilac je moguće prekršio zakon u vezi otkrivanja informacija sa pretresa na kome je javnost isključena. Važeći domaći zakon predviđa da kada je javnost isključena za deo pretresa ili za ceo pretres, lica koja prisustvuju glavnom pretresu, uključujući stranke, su “dužna da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznala.” (član 289(3) ZKP SRJ).

³⁸ Tokom istrage protiv jednog bivšeg komandanta OVK optuženog za kidnapovanje i pokušaj ubistva, jedan od branilaca je izjavio pred međunarodnim istražnim sudijom i međunarodnim tužiocem da je “suviše kasno da se prikrije identitet svedoka jer je zastupnik odbrane lično dao izjavu novinama Zeri.[...] zastupnik odbrane [...] imao je obavezu da da ispravnu informaciju javnom mnenju pošto istražni sudija nije doneo nikakvu odluku.” Posle ovog incidenta svedoku je prećeno smrću i on je odbio da svedoči. Ime svedoka bilo je navedeno u prvobitnom zahtevu za istragom i nisu naložene nikakve mere zaštite. Treba primetiti da je tajnost istrage zaštićena članom 178 ZKP SRJ.

³⁹ Mada je nemoguće sa sigurnošću utvrditi da je svedocima koji povuku svoju izjavu prećeno (bilo pre suđenja ili na glavnom pretresu), razumno je pretpostaviti da je to sa mnogima slučaj. Ovu pretpostavku dele gotovo sve sudije i tužioc i kojima je OEBS razgovarala.

molbu svedoka, ali nije preduzela nikakve mere da osigura njegovu bezbednost. Svedok je na glavnom pretresu potpuno negirao navode date istražnom sudiji.

U gotovo svim predmetima vezanim za trgovinu ljudima gde su svedoci povlačili svoje ranije navode, vlasti nisu ponudile nikakve mere zaštite.

Navedeni primeri pokazuju rasprostranjenost uticaja na svedoke u predmetima vezanim za organizovani kriminal, trgovinu ljudima, ratne zločine i politički motivisane zločine. Ali zastrašivanje nije svojstveno samo ovim suđenjima i može se desiti u bilo kojoj vrsti krivičnog predmeta, čak i u internim porodičnim razmiricama koje rezultiraju relativno lakšim optužnicama.

Na primer, 27. januara 2003. jedan optuženi kosovski Albanac je okrivljen pred Okružnim sudom u Prištini/Prishtinë za nasilničko ponašanje zbog ponovljenih dela nasilja protiv svoje nevenčane žene i osuđen na dve i po godine zatvora. Pripadnici KPS su zbog pretnji pružili zaštitu žrtvi od dana kada je slučaj prijavila policiji sve dok optuženi nije uhapšen. JZS nije bila uključena u ovaj slučaj.

ii. Posle suđenja

Odgovornost države da osigura odgovarajuću zaštitu za svedoke/oštećene strane ne prestaje završetkom glavnog pretresa ili posle davanja iskaza svedoka, već se nastavlja posle toga.⁴⁰

U jednom od predmeta pomenutih u prethodnom tekstu, regionalna policija u Peći/Pejë je nastavila da pruža zaštitu (izvan okvira JZS) glavnom svedoku/oštećenoj strani i svedoku saradniku još oko mesec dana po okončanju suđenja. OEBS pozdravlja ove mere. Međutim, OEBS je takođe zabeležila da su neki svedoci koji nisu dobili zaštitu bili meta napada ili zastrašivanja pošto su dali iskaz na suđenju.

Jedan dobro poznati svedok koji je dao iskaz na pomenutom suđenju visokog profila, ubijen je zajedno sa svojim sinom i jednim rođakom na glavnoj raskrsnici u Peći/Pejë. Iako je primio pretnje i prethodno preživeo pokušaj ubistva pre glavnog pretresa, nije mu pružena nikakva zaštita posle suđenja.

Ne bi trebalo potceniti efekat ovog ubistva na psihu stanovništva. Zaista, teškoće na koje je naišla policija prilikom istrage ilustruje nivo straha u kosovskom društvu kada bi trebalo da pomogne policiji ili sudovima u ovakvim slučajevima. Prema šefu Odeljenja za teška krivična dela u Peći/Pejë, incident se odigrao direktno pred očima najmanje 40 svedoka. Međutim, u početku niko nije bio voljan da pomogne policiji. Posle deset dana ćutanja, šef Odeljenja za teška krivična dela se obratio javnosti sa molbom da se svedoci prijave, čiji ton ilustruje nivo frustracije zbog zastrašivanja svedoka:

“Ovo ubistvo nije prvo ove vrste u oblasti Peći/Pejë, a neće biti ni poslednje. [...] Kriminalci mogu slobodno da ubijaju zato što znaju da građani neće reći policiji šta su čuli ili uočili. Strah i zastrašivanje vladaju kosovskim građanima, koji radije žive sa kriminalnim elementima [*sic*] raširenim u celom društvu nego što će se usprotiviti zločinu. Kosovo je postalo rasadnik organizovanog kriminala zbog ćutanja svojih građana. Tokom protekle godine, ja sam lično razgovarao sa brojnim svedocima novih i starih ubistava. Svedoci uvek daju isti odgovor; nisam video ništa, ništa čuo i ništa ne znam o tome što se dogodilo. Ovakav odgovor daju i oni koji stoje na deset metara od mesta ubistva ili zločina koji se upravo desio. [...] Kriminalci žive uspešno, a izativanje straha i pretnje su njihovo glavno oružje.”⁴¹

⁴⁰ Videti tekst na strani 9.

⁴¹ Saopštenje za štampu UNMIK, “Dužnosti građana u slobodnom društvu”, od 14. januara 2003.

Nedelju dana posle ovog obraćanja javnosti, 21. januara 2003., na zgradu regionalne policije UNMIK u Peći/Pejë ispaljena je antitenkovska raketa. Mada niko još uvek nije preuzeo odgovornost za taj napad, mnogi pretpostavljaju da je bio vezan za tekuću policijsku istragu pomenutog slučaja trostrukog ubistva. Ma šta da je razlog, incident će verovatno još više podriti poverenje javnosti u sposobnost pravosuđa i policije da stanu na put onima koji prete svedocima ili ih napadaju.

Uprkos povećanoj svesti o tome da bivši svedoci u ovom suđenju visokog profila mogu biti meta napada, 14. aprila 2003. je ubijen drugi bivši svedok:

“Drugi svedok koji je dao iskaz ubijen je iz zasede 14. aprila 2003. U napadu je bilo dvoje mrtvih i troje teško ranjenih, uključujući i četvorogodišnjeg dečaka. Policija je potvrdila da je jedna od ubijenih žrtava bio svedok optužnice u procesu protiv bivših boraca OVK i izjavila “[m]otiv napada u Peći/Peja bi mogla biti osveta, jer je jedno od ubijenih lica bilo svedok optužnice na suđenju održanom pre izvesnog vremena.”⁴²

Diplomatska kancelarija Sjedinjenih Država u Prištini/Prishtine je osuđujući ubistvo naglasila da “[t]akva ubistva ne samo da prosto eliminišu svedoke i opominju druge da ne svedoče protiv kriminalnih elemenata na Kosovu, već takođe sprečavaju Kosovo da dostigne standarde koje mora dostići pre no što se može razgovarati o konačnom statusu.”⁴³

Treba primetiti da incidenti vezani za zastrašivanje svedoka koje je pratila OEBS verovatno predstavljaju samo delić ukupnog broja slučajeva. Svedoci kojima se preti često su suviše uplašeni da bi to prijavili policiji. Pored toga, zbog same svoje prirode, potpuni uticaj *straha javnosti od mogućih pretnji* se ne može izmeriti; nemoguće je znati koliko potencijalnih svedoka iz straha od osвете odluči da uopšte ne prijavi policiji ono što zna. Svakako šef Odeljenja za teška krivična dela u Peći/Pejë veruje da je to endemski problem. Kakav god da je njihov stvarni broj, nesumnjivo je da je zastrašivanje svedoka velika prepreka, i sve sudije s kojima je OEBS razgovarala potvrđuju da je ovo jedan od ključnih problema s kojim se suočava kosovski sistem krivičnog pravosuđa.

D. Poboljšanje sistema zaštite svedoka na Kosovu

Zastrašivanje svedoka će nastaviti da negativno utiče na sposobnost policije i sudova da uspešno deluju sve dok javnost ne stekne poverenje u njihove mogućnosti da zaštite svedoke. Percepcija javnosti se neće promeniti preko noći bez obzira koje mere se uvedu, jer je za ovo potrebna značajna izgradnja poverenja. Ali da bi ovaj proces započeo, vlasti bi neodložno morale da reše izvestan broj nedostataka u sistemu zaštite svedoka na Kosovu.

i. Poboljšanje programa za zaštitu svedoka na Kosovu

Efikan program zaštite svedoka mora na Kosovu funkcionisati zajedno sa zakonskim merama koje su predviđene u Uredbi. U pojedinim slučajevima, kao kada javnost (ili optuženi) već znaju identitet svedoka – te je tako prikrivanje identiteta u skladu sa Uredbom besmisleno – efikan program zaštite svedoka pruža jedini realan način zaštite. Međutim, trenutni program zaštite svedoka na Kosovu je

⁴² Konferencija za štampu predstavnika za štampu policije UNMIK, 15. april 2003. Trebalo bi primetiti da se ovaj svedok povukao iz programa zaštite svedoka pre nego što je ubijen.

⁴³ Saopštenje za štampu Diplomatske kancelarije Sjedinjenih Država u Prištini, “Američka kancelarija osuđuje dvostruko ubistvo sa predušljajem Iljira Seljimaja i Feride Seljimaj”, 15. april 2003.

suviše bazičan da bi rešio opseg problema, i ozbiljno ga ometa izvestan broj ograničenja pod kojima je JZS prisiljena da deluje.

Ozbiljno ograničenje predstavlja nedostatak resursa, što znači da JZS može razmotriti pružanje zaštite samo svedocima uključenim u predmete visokog profila vezane za krivična dela iz političkih pobuda, organizovani kriminal i ratne zločine. Čak i kada su u pitanju svedoci u ovakvim predmetima, skloništa su ograničena – prema jednom pripadniku Jedinice, privremena bezbedna skloništa nisu brojna, a postojeća ne mogu da smeste više od pet porodica u isto vreme.⁴⁴ Istina, čak i kada bi dvostruko ili trostruko povećala resurse, JSZ bi morala biti selektivna kada je u pitanju to kome pružaju zaštitu. Međutim, na sadašnjem nivou, mnogi svedoci koji su očigledne mete zastrašivanja ne zadovoljavaju uslove za dobijanje zaštite, čak i kada predmeti podrazumevaju navode za teška krivična dela. Ovo stoji čak i u slučajevima gde bi bila dovoljna privremena zaštita niskog intenziteta; na primer, jednostavno sklonište do završetka suđenja.

Ovo ograničenje po pitanju sredstava ima posebno uticaja na žrtve/svedoke u predmetima vezanim za trgovinu ljudima, koje su često ugrožene pretnjama svojih bivših saradnika, a u najvećem broju slučajeva ne spadaju u prioritete JZS.⁴⁵ OEBS je pratila brojne predmete gde su žrtve/svedoci bili zastrašeni ili je, zbog iznenadne promene iskaza od inkriminišućeg na oslobađajući, postojala sumnja da im je prećeno.⁴⁶ MOM i izvestan broj međunarodnih i lokalnih NVO obezbeđuju sklonište za žrtve međunarodne trgovine ljudima koje spadaju u okvir njihovog programa repatrijacije. Međutim žrtve koje ne spadaju u ovaj program ne mogu imati koristi od skloništa i ostavljene su bez zaštite.⁴⁷ Mada Uredba UNMIK 2001/4, O zabrani trgovine ljudima na Kosovu predviđa, “[B]iće preduzete odgovarajuće mere zaštite svedoka u toku bilo koje istrage i/ili sudskog postupka koji bude pokrenut na osnovu ove Uredbe,”⁴⁸ retko kad je zaštita bila ponuđena bilo u vidu bezbednog smeštaja ili na drugi način.

Da bi se ovaj problem rešio, početkom 2002. je predloženo da JZS, Jedinica za istrage u deliktima trgovine ljudima i prostitucije (JITP), i Jedinica za prava i pomoć žrtvama (JPPŽ) Odeljenja pravde

⁴⁴ Maksimalni kapacitet je osamnaest osoba u datom trenutku.

⁴⁵ U osnovi, tekuća ograničenja u finansiranju imala su za posledicu da Jedinica nije u stanju da pruži zaštitu žrtvama u predmetima vezanim za trgovinu ljudima. Priroda i posebne mere koje su potrebne za ove žrtve postavile su logističke i operativne probleme za sredstva kojima Jedinica raspolaže, te stoga Jedinica nije u mogućnosti da im pomogne.

⁴⁶ Istraživanje koje je sprovedla organizacija Anti-Slavery International o zaštiti žrtava pokazuje da zemlje koje imaju potpunije mere zaštite žrtava takođe imaju više uspeha u gonjenju trgovaca ljudima, videti izveštaj Anti-Slavery pod nazivom ‘Trafficking in Human Beings: Assistance and Protection of Victims’ – dokument za sastanak radne grupe Pakta za stabilnost, Slovenija, mart 2003.

⁴⁷ Na primer, žrtve ‘interne trgovine ljudskim bićima’ u okviru definicije Uredbe UNMIK 2001/4 i stranci žrtve trgovine ljudima koji ne žele da se vrate u svoju zemlju.

⁴⁸ Videti Uredbu UNMIK 2001/4, član 5.2. Pored toga, član 10(c) predviđa obavezu da se obezbedi “privremeni bezbedan smeštaj, psihološka, medicinska i socijalna pomoć za kojom može da se ukaže potreba.” Međutim, pomoć u skladu sa članom 10 zavisi od sredstava donatora koja se dobiju posebno u ovu svrhu (član 9.2). Propust da se osnuju skloništa za žrtve trgovine ljudima nije samo u suprotnosti sa domaćim zakonom, već takođe i sa uputstvima datim u instrumentima UN, odnosno u rezolucij 53/116 Generalne skupštine UN od 1. februara 1999., kojom se trgovina ljudima uvažava kao ozbiljno kršenje ljudskih prava i pozivaju vlade da “preduzmu mere, uključujući mere/programme zaštite svedoka, kako bi žene koje su žrtve trgovine mogle da to prijave policiji i kako bi bile na raspolaganju kada je to zahteva sistem krivičnog pravosuđa, i kako bi se osiguralo da tokom tog perioda ove žene imaju pristup odgovarajućoj socijalnoj, medicinskoj, finansijskoj i pravnog pomoći i zaštiti”; u Protokolu Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, kao dodatak Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, A/55/383; u Principima, preporukama i uputstvima o ljudskim pravima i trgovini ljudima Ekonomskog i socijalnog foruma Ujedinjenih nacija, E/2002/68/Add.1; i u Kodeksu ponašanja Ujedinjenih nacija za pripadnike organa za sprovođenje zakona, UN GA Res. 34/169.

obrazuju privremeni i bezbedni tranzitni smeštaj organizovan tako da zaštiti sve žrtve trgovine ljudima. S tim u vezi, OEBS kao dobrodošao vidi svoj sporazum sa Ujedinjenim nacijama od 28. marta 2003., kojim se osniva predloženi privremeni tranzitni smeštaj. OEBS se obavezala da obezbedi 159.300 evra za Stub I UNMIK za ovu namenu od dobrovoljne donacije vlade Sjedinjenih Država.⁴⁹

Prema jednom pripadniku JZS, mnogi svedoci koji se plaše pretnji i kojima se predoče mere na raspolaganju ne žele da se podvrgnu programu.⁵⁰ Ovo se poklapa sa onim što je OEBS primetila u nekim predmetima visokog profila. OEBS je obavestena da mnogi svedoci smatraju da, kada policija UNMIK jednom preda operaciju Jedinice svojim kolegama u KPS, tajnost koja okružuje njihovu zaštitu/relokaciju može biti kompromitovana. Da bi se rešila ova zabrinutost, trebalo bi uspostaviti detaljnu proceduru za proveru prilikom regrutovanja policajaca KPS; u Jedinicu bi trebalo da budu primljeni samo oni policajci koji imaju dobar dosije u vezi poverljivih predmeta. Jedinica bi, dalje, trebalo da pruži garantije svedocima da će poverljive informacije biti zaštićene na dugi rok. Ove mere su neophodne da bi se promovisalo poverenje u program zaštite.

Kao i povećanje raspoloživih resursa, tako bi i bolja koordinacija između policije, JZS, tužilaca i sudova ojačala sistem. Mada bi i program zaštite svedoka i mere koje predviđa Uredba trebalo primenjivati koherentno kako bi se pružila odgovarajuća zaštita datom svedoku, kako sada stvari stoje, zakonski i institucionalni odnos između ovih organa nije jasan. Izgleda da sudijama i tužiocima često nedostaju informacije i da, u nekim slučajevima, ne razumeju jasno kakvu vrstu skloništa nudi JZS, kako JZS funkcioniše i ko njome upravlja.⁵¹ Mnogi ne razumeju u potpunosti vezu između programa zaštite svedoka i mera koje su predviđene Uredbom. Stoga bi policiji, tužiocima i sudijama trebalo pružiti detaljnu obuku o tome kako funkcioniše program za zaštitu svedoka i kako se može upotrebiti u kontekstu pravosuđa u celini.

OEBS priznaje da je vođenje programa zaštite u kontekstu Kosova posebno problematično. Kosovsko društvo je izuzetno 'tesno povezano' i odlikuje se relativno malom populacijom i teritorijom.⁵² Posledice za program zaštite su dvostruke. Prvo, zato što je relativno velik broj svedoka 'poznat' navodnim počinocima i/ili javnosti, veća je verovatnoća da će im biti prećeno i da im je stoga potrebna zaštita. Drugo, veoma je teško interno relocirati svedoke a da oni ne budu primećeni. Stoga Jedinica mora relocirati svedoke (i njihove porodice) u inostranstvo, što je istovremeno skupo i zahteva saradnju stranih država. Bez obzira na kontekstualne probleme, OEBS smatra da bi se program koji pruža JZS mogao značajno poboljšati, i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, ukoliko bi im se dodelila veća sredstva i ako bi se bolje saradivalo u okviru strukture pravosudnog sistema.

ii. Usavršavanje mera za zaštitu svedoka koje su naraspologanju sudu

“Kada se kreira okvir mera za borbu protiv organizovanog kriminala, trebalo bi usvojiti specifična pravila u postupku koja će se baviti zastrašivanjem svedoka. Ove mere se takođe mogu primenjivati u

⁴⁹ Predmet sporazuma je pomoć u osnivanju i funkcionisanju privremenog bezbednog smeštaja (PBS) za žrtve trgovine ljudima za period od godinu dana. Svrha PBS jeste da zaštiti i pomogne žrtvama trgovine ljudima istovremeno stvarajući mogućnost da se žrtva posavetuje u vezi opcija i načina života u bezbednom okruženju. Smeštaj će biti tako organizovan da žrtve trgovine ljudima ili osobe za koje se osnovano veruje da su žrtve trgovine imaju pristup dvadesetčetiri časa.

⁵⁰ Pored toga, neki svedoci se dobrovoljno povuku iz programa zaštite koji organizuje JZS, kao na primer, svedok pomenut na stranama 17-18 ovog Pregleda, koji je potom ubijen.

⁵¹ Jedan sudija, koji je u vreme ovog Pregleda radio na predmetu visokog profila koji je uključivao anonimne svedoke, priznao je da su informacije koje je bio dobio u vezi funkcionisanja JZS bile siromašne. Sećao se da je postojanje jedinice bilo pominjano samo “u uopštenim crtama na sastancima Odeljenja pravde.”

⁵² Populacija Kosova se procenjuje na 2.3 miliona, na teritoriji od 10.887 kvadratnih kilometara (Informativni centar humanitarne zajednice, Priština/Prishtinë)

drugim teškim deliktima. Ovakva pravila će osigurati neophodnu ravnotežu u demokratskom društvu između prevencije nereda ili zločina i zaštite prava optuženog na pravično suđenje.”⁵³

Uredba i kasnije Uputstvo br.2002/25 daju razumno sredstvo kojim sudije mogu odrediti zaštitne mere za svedoke koji mogu biti izloženi pretnjama. Međutim, određene dodatne mere i pojašnjenja bi mogli pomoći sudovima da bolje zaštite svedoke i učvrste poverenje javnosti u sistem. Ovde bi trebalo napomenuti da kad god sud primeni ove mere, mora biti oprezan da ne povredi pravo optuženog na pravično suđenje.⁵⁴ OEBS će razmotriti moguć razvoj sa ovim na umu.

Prvo, sud ili tužilaštvo bi trebalo, prvom prilikom, da svedoka koji *može* biti pod pretnjom pouče o merama za zaštitu svedoka koje su na raspolaganju u skladu sa Uredbom (u istražnoj fazi postupka i tokom glavnog pretresa). Ovo bi morala biti zakonska obaveza. Kako sada stoji, zakon čak ni ne ohrabruje pripadnike pravosuđa da o ovome pouče svedoke. Takva jedna obaveza bi osigurala da svedoci (kao i sudije i tužioci) u punoj meri poznaju raspoložive mere predviđene Uredbom.⁵⁵ Pored

⁵³ Preporuka br. R(97) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope (usvojena od strane Komiteta ministara 10. septembra 1997., na 600. sastanku zamenika ministara).

⁵⁴ Kada su u pitanju anonimni svedoci, Evropski sud smatra da “korišćenje anonimnih svedoka da bi se zasnovala osuđujuća presuda nije u svim okolnostima nespojivo sa Konvencijom. [...] Međutim, ukoliko se zadrži anonimnost svedoka optužnice, odbrana će se suočiti sa teškoćama koje ne bi normalno trebalo da budu sastavni deo krivičnog postupka. Shodno tome, sud prihvata da u takvim slučajevima član 6, stav 1 zajedno sa članom 6, stav 3(d) Konvencije [...] zahteva da se otežane okolnosti pod kojima radi odbrana u dovoljnoj meri uravnoteže procedurama koje prate sudske vlasti. Konačno, treba podsetiti da osuđujuća presuda ne bi trebalo da se zasnuje bilo isključivo ili u odlučujućoj meri na anonimnim iskazima.” (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*, op. cit., stavovo 52, 53, 54 & 55; *Visser v. the Netherlands*, op. cit., stav 43; videti takođe *Birutis and Others v. Lithuania*, 28. jun 2002., stav 29; *Doorson v. the Netherlands*, 26. mart 1996., stav 70, 72, 76; *P.S. v. Germany*, op. cit., stavovi 22, 23, 24.) Što se tiče predočavanja dokaza odbrani, Evropski sud smatra da “Član 6(1) predviđa [...] da tužilaštvo predoči odbrani sve materijalne dokaze u svom posedu u prilog ili protiv optuženog. [...] Međutim, [...] pravo na uvid u relevantne dokaze nije apsolutno pravo. U svakom krivičnom postupku može biti suprotnih interesa, kao što su [...] potreba da se svedoci zaštite od rizika osвете [...] što se mora izvagati sa pravom optuženog. [...] U nekim slučajevima može biti neophodno ne dati određene dokaze odbrani na uvid kako bi se zaštitila osnovna prava druge osobe [...]. Međutim, samo takve mere koje ograničavaju prava odbrane koje su strogo neophodne dozvoljene su članom 6(1). [...] Štaviše, da bi se obezbedilo pravično suđenje optuženom, sve teškoće koje se prouzrokuju odbrani ograničenjem njenih prava moraju biti u dovoljnoj meri u ravnoteži sa procedurom koju prate sudski organi.” (*Rowe and Davis v. U.K.*, Veliko veće, 16. februar 2000., stavovi 60, 61; *Jasper v. U.K.*, Veliko veće, 16. februar 2000., stavovi 51 & 52; *Fitt v. U.K.*, Veliko veće, 16. februar 2000., stavovi 44 & 45; *I.J.L. and Others v. U.K.*, 19. septembar 2000., stav 112; *Atlan v. U.K.*, 19. jun 2001., stav 40; *P.G. and J.H. v. U.K.*, 25. septembar 2001., stavovi 67 & 68). The Scottish Executive Central Research Unit je u svojoj nedavnoj studiji o merama zaštite zaključila da “preovlađujući opšti princip koji pokazuje jurisprudencija o Evropskoj konvenciji jeste da optuženi treba da ima pravo na suočavanje polazeći od premise da je takvo pravo podložno izvesnim modifikacijama u određenim okolnostima, a pogotovo kada su u pitanju izvesne kategorije svedoka koji mogu biti anonimni ili pod drugim pravnim merama zaštite”. Studija je našla da je, prema odlukama Evropskog suda za ljudska prava, svedočenje anonimnog svedoka prihvatljivo na sudu pod uslovom da se zadovolje sledeće okolnosti:

- da odbrana ima mogućnost da proveri pouzdanost svedoka;
- da sudije imaju mogućnost da procene pouzdanost svedoka;
- da se mere zaštite koriste samo kada je “*strogo neophodno*”; i,
- da optuženi neće biti okrivljen samo ili u odlučujućoj meri na osnovu iskaza anonimnog svedoka.

(Videti, Briefing Paper on Legal Issues on Witness Protection in Criminal Cases, The Scottish Executive Central Research Unit 2001, studija Univerziteta u Dandiju).

⁵⁵ Videti na primer, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, od 1. marta 2003., Bosna i Hercegovina, gde je takva obaveza predviđena u zakonu:

“(1) Sud, tužitelj i druga tijela koja sudjeluju u postupku po službenoj će dužnosti poučiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženog svjedoka o mjerama zaštite svjedoka predviđenima ovim Zakonom.” (član 5) (naglasak autora).

toga, sudovi bi trebalo da imaju obavezu da pruže ispravno argumentovanu odluku kada upućuju zahtev za primenu zaštitnih mera.⁵⁶

Drugo, nedostatak zakonskih smernica i tehnološke opreme znači da su sudovi morali da ustanove nove procedure za saslušanje zaštićenih svedoka, ako i kada ih ima, pogotovo kada su u pitanju saslušanja anonimnih svedoka.⁵⁷ Iz tog razloga, u nekoliko slučajeva kada su sudovi naložili da svedoci mogu dati iskaz anonimno, korišćene su različite procedure.⁵⁸ Mada zakonska uputstva u ovoj oblasti moraju biti dovoljno fleksibilna da bi u obzir uzela sve pojedinačne okolnosti, trebalo bi da postoji određeni nivo sigurnosti kada je u pitanju postupak koji će se primeniti. Korišćenje različitih procedura u istu svrhu može dovesti do zabune među praktičarima i nedoslednosti u jurisprudenciji. Pored toga, bez zakonskih smernica postoji veća mogućnost da se koriste procedure koje krše prava optuženog. Stoga bi trebalo dati određenije zakonske smernice.

Treće, zakon bi eksplicitno trebalo da omogući izuzetno 'ispitivanje zaštićenog svedoka' koje bi se odvijalo van sudnice i u prisustvu jedino krivičnog veća. Zakon bi, dalje, trebalo da pruži jasne smernice kada je u pitanju postupak koji se ima koristiti. Iako Uredba daje ovlašćenja sudu da sasluša svedoke koji su skriveni i anonimni, on ne omogućava posebno postupak gde svedoke mogu *saslušati sudije*, uz isključenje svih ostalih.⁵⁹ Za razliku od ovoga, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka od 1. marta 2003., u Bosni i Hercegovini ("bosanski zakon") ustanovljuje takav postupak – pod nazivom 'ispitivanje zaštićenog svjedoka' – kojem posvećuje devet članova koji sudovima daju uputstva o primeni. Član 19 bosanskog zakona predviđa:

- (1) Ispitivanje zaštićenog svjedoka provodi vijeće [od troje sudija ...]
- (2) Svjedok će biti poučen
 - a) da se ispituje kao zaštićeni svjedok;
 - b) da se njegova istovjetnost neće otkriti nikome osim članovima vijeća i zapisničaru vijeća;
 - c) da neće biti osobno nazočan pred vijećem bilo na kojem ispitivanju osim na ispitivanju zaštićenog svjedoka;
 - d) i da nije obavezan odgovarati na pitanja koja mogu ukazati na njegovu istovjetnost ili istovjetnost članova njegove obitelji.
- (3) Vijeće će potanje ispitati svjedoka o okolnostima koje je naveo podnositelj prijedloga i o svim drugim okolnostima koje vijeće smatra prijeko potrebnim.⁶⁰

Saslušanje zaštićenog svedoka u bosanskom zakonu ide dalje nego da jednostavno omogući da svedok daje iskaz anonimno tokom pretresa uz pomoć neprozirnog paravana, opreme za izmenu boje glasa ili

⁵⁶ Jedna odluka o anonimnosti svedoka pruža veoma malo obaveštenja i jednostavno navodi da: "Ovaj nalog se donosi zato što se sud uveren da postoji ozbiljan rizik po svedoka. Da bi se zaštitio identitet svedoka, nije umesno dati konkretnije razloge za uverenje ovog suda (čl.4.2(a) u vezi 4.3)."

⁵⁷ Uputstvo jednostavno nalaže da anonimni svedok "biće ispitan u skladu sa postupcima koje sud naloži" (član 1.1). Sudovi izgleda nisu snabdeveni opremom koju bi prema Uredbi trebalo da koriste, kao što je oprema za izmenu boje glasa, zatvorena televizija ili video oprema.

⁵⁸ Na jednom pretresu održanom u Prizrenu, sudije, tužilac i neophodno osoblje čuli su iskaz zaštićenog svedoka u posebnoj prostoriji, pročitali zapisnik u sudnici, te se vratili u odvojenu prostoriju da bi svedoku postavili dodatna pitanja koje je predložila odbrana. Na taj način, odbrana je bila potpuno isključena iz pretresa – fizički i tehnološki – tokom davanja iskaza anonimnog svedoka. Na drugom jednom pretresu održanom u Prištini/Prishtina, sudije i stranke su ostale u sudnici dok je svedok bio smešten u posebnu sobu, van pogleda; svedok je mogao pratiti suđenje preko slušalica i odgovarati na pitanja sudija i zastupnika odbrane preko mikrofona. Tako, sudije nisu bile u stanju da vide ponašanje anonimnog svedoka tokom davanja iskaza.

⁵⁹ Čak i ako se Uredba može tumačiti tako da dozvoljava ovakvo saslušanje, ona ne pruža nikakvo uputstvo kako bi se takvo saslušanje odvijalo.

⁶⁰ Bosanski zakon se može naći na sajtu Kancelarije visokog predstavnika.

putem interne televizije, *et cetera*. Zakon predviđa posebno saslušanje koje se može obaviti potpuno izvan okvira sudnice, bez prisustva tužioca, zastupnika odbrane, optuženog, oštećene strane, sudskog osoblja, obezbeđenja, javnosti ili zbilja bilo koga drugog (osim možda zapisničara i prevodioca). Zapisnik sa saslušanja, koji upotrebljava pseudonim za svedoka, daje se na uvid strankama. Veće može obaviti još jedno saslušanje svedoka kako bi postavilo dodatna pitanja (*ex officio* ili na predlog tužioca ili odbrane) za pojašnjenje prethodno datog iskaza ili za dobijanje informacija koje nisu prethodno pokriveno. Bosanski zakon takođe ustanovljava detaljne procedure koje imaju za cilj da garantuju tajnost identiteta svedoka tokom i do trideset godina posle suđenja.⁶¹ On dalje teži da osigura da postupak, koji se može koristiti samo u izuzetnim okolnostima,⁶² ne utiče na pravo optuženog na pravično suđenje. U svim oblastima zakon daje specifična uputstva sudovima. OEBS je mišljenja da bi mogućnost saslušanja zaštićenog svedoka izložena na način slično kao u bosanskom zakonu pomogla da se svedoci uvere da sudovi imaju načina da zaštite njihov identitet, i kratkoročno i dugoročno.

Četvrto, zakon bi eksplicitno trebalo da omogući krivične sankcije kada bilo koje lice prekrši nalog za mere zaštite, ili kada službenici koji obavljaju dužnosti u vezi zaštitnih mera otkriju tajne podatke.⁶³ Sud bi trebalo da ima obavezu da upozori sva dotična lica o sankciji. Tekst važeće Uredbe ne izriče eksplicitno da je otkrivanje zaštićenih informacija krivično delo. Ovo makar delimično može objasniti zašto je zastupnik odbrane na nedavnom suđenju za ratne zličine u Prištini/Pristinë dao rezime svedočenja zaštićenog svedoka medijima dan pošto je svedok dao iskaz (zaštićeni svedok je svedočio anonimno na pretresu sa koga je isključena javnost).⁶⁴ Mada bi sud mogao trenutno važeći zakon na Kosovu interpretirati na način koji bi omogućio kažnjavanje kršenja naloga o merama zaštite, zakon je u najboljem slučaju dvosmislen.⁶⁵

Konačno, sudije, tužioci i zastupnici odbrane moraju biti voljni i u stanju da koriste Uredbu kada je potrebno. Iako su molbe za mere zaštite svedoka i anonimnost sačinjene u nekoliko predmeta visokog profila, u ogromnoj većini slučajeva gde je bilo zastrašivanja svedoka tužioci nisu predlagali, a sudije nisu određivale mere zaštite. Od septembra 2001., kada je Uredba donesena, primenjena je samo u otprilike četiri slučaja. Ovo je neobično ako se uzme u obzir broj incidenata vezanih za pretnje svedocima. Ali to ne treba da čudi – izgleda da ni domaće niti (po pravilu) međunarodne sudije ili

⁶¹ Na primer, u vezi zapisnika iskaza svedoka, bosanski zakon predviđa:

Sud poduzima mjere radi osiguranja tajnosti zapisnika tako što:

čuva zapisnik na sigurnom mjestu i odvojeno od ostalih isprava kaznenog spisa,

vraća zapisnik na sigurno mjesto nakon njegove uporabe na odgovarajućem ispitivanju u kaznenom postupku i nakon donošenja pravomoćne odluke. (član 20).

⁶² “U izuzetnim okolnostima, kada postoji očita opasnost za osobnu sigurnost svjedoka ili njegove obitelji, a opasnost je toliko ozbiljna da postoje opravdani razlozi za vjerovanje da nije moguće tu opasnost umanjiti nakon što svjedok dade iskaz, ili je vjerovatno da će se opasnost zbog davanja iskaza povećati, sud može zaštićenog svjedoka ispitati sukladno članku 15 do 23 ovog Zakona.” (bosanski zakon, član 14).

⁶³ Videti, na primer, bosanski zakon koji, u tekstu zakona, navodi da je otkrivanje informacija dobijenih u vezi mera zaštite krivično delo:

Podaci u svezi mjera zaštite svjedoka do kojih dođe osoba na službenoj dužnosti tijekom obavljanja dužnosti u svezi mjera zaštite svjedoka, jesu službena tajna.

Sud ili tužitelj **će upozoriti** osobe nazočne ispitivanju ili osobe koje saznaju takve tajne podatke tijekom svojih službenih ili profesionalnih dužnosti, da je neovlašćeno otkrivanje takvih podataka **kazneno djelo**. (naglasak autora)

Od osobe koja obavlja službenu dužnost u svezi mjera zaštite svjedoka i koja sazna podatke iz stavka 1 ovoga članka ne može se zahtijevati ni u kojem postupku, ni pred kjim sudom, tribunalom ili istražnom povjerenstvu bilo kojeg oblika, da dostavi bilo koju ispravu ili otkrije ili ispriča bilo kakav sadržaj u svezi tih podataka. (član 24).

⁶⁴ Objavljeno u Kosovo sot, 21. mart 2003.

⁶⁵ Videti npr. Krivični zakon Kosova, član 50 (neovlašćeno otkrivanje tajne) i član 178 (povreda tajnosti postupka).

tužiocima nemaju značajno iskustvo u predmetima koji obuhvataju nalog za zaštitu svedoka. Ovo naglašava potrebu za obukom u primeni Uredbe 2001/20⁶⁶ za pravnu profesiju.

iii. Izgradnja poverenja javnosti

Pored usavršavanja sistema zaštite svedoka, vlasti bi takođe trebalo da teže učvršćivanju poverenja javnost. Da bi se to postiglo, UNMIK bi trebalo da se usmeri na dve grupe: prvo, na potencijalne svedoke koji, zbog svog učvršćenog straha i nepoverenja u sistem, odluče da uopšte ništa ne prijave policiji. Da bi se rešio ovaj problem, trebalo bi započeti kampanju za informisanje javnosti koja bi dala jasne i precizne informacije koje se tiču mera na raspolaganju za svedoke koji se kvalifikuju za zaštitu, bilo preko JZS ili sudova. Drugo, na svedoke koji se odluče da prijave zločin policiji, ali kasnije zbog pretnji onih koje su prijavili možda izmene svoj iskaz. Da bi se osiguralo da ovi svedoci nastave da pomažu vlastima, onima koji bi mogli biti meta pretnji, trebalo bi pružiti informacije o sistemu za zaštitu svedoka na Kosovu, na realan i iskren način, čim prijave zločin policiji.⁶⁷

Usmeravajući se na ove grupe, UNMIK će ohrabriti svedoke da pomognu policiji u istrazi i obezbede dokaze sudovima.

E. Zaključak

Zastrašivanje svedoka u sistemu krivičnog pravosuđa na Kosovu je problem koji izaziva ozbiljnu zabrinutost. OEBS je zabeležila brojne incidente zastrašivanja ili pretnji u različitim regionima pokrajine koji uključuju čitav spektar predmeta, a najviše one vezane za suđenja visokog profila za krivična dela iz političkih pobuda. Prisutna je rastuća nelagodnost da bi svedoci mogli postati suviše zastrašeni da bi pomogli vlastima u borbi protiv kriminala – posebno organizovanog kriminala – zato što nemaju poverenja u sistem zaštite svedoka. Ovo bi ozbiljno moglo podriti mogućnost vlasti da promovira ljudska prava i vladavinu prava. U tom pogledu, vredi podsetiti na izjavu Diplomatske kancelarije SAD u Prištini posle ubistva drugog po redu svedoka optužnice na suđenju OVK visokog profila:

“Ponovo je jedan svedok na suđenju za ubistvo hladnokrvno ubijen na Kosovu. Da li je ovo ubistvo povezano sa suđenjem na kome je g. Seljimaj svedočio još uvek nije dokazano, ali ostaje činjenica da je ovo drugi put u samo četiri meseca u regionu Peći/Peje da su hladnokrvno i iz pažljivo planirane zasede ubijeni svedoci na suđenju za ubistvo. Sama brutalnost ovih ubistava – kojima su takođe meta bila deca u njihovom surovom preziru prema ljudskom životu – izgleda da je usmerena na terorisanje šire kosovske zajednice i na podiranje vladavine prava. Budimo jasni u ovoj stvari. Takva ubistva ne samo da jednostavno eliminišu svedoke i zastrašuju ostale da ne svedoče protiv kriminalnih elemenata na Kosovu, već ona takođe sprečavaju Kosovo da zadovolji standarde koji se moraju dostići pre nego što se može raspravljati o konačnom statusu.”⁶⁸

⁶⁶ “Pripadnici krivičnog pravosuđa trebalo bi da dobiju odgovarajuću obuku kako bi se bavili predmetima gde svedoci mogu biti pod rizikom od pretnji.” Opšti princip br.7, Preporuka R(97) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope (usvojena od strane Komiteta ministara 10. septembra 1997., na 600. sastanku zamenika ministara).

⁶⁷ Izgleda da trenutno u javnosti ima veoma malo informacija o JZS ili njihovom programu. Pored toga, prema jednom pripadniku Jedinice, nekim svedocima koji se u početku slože da daju izjavu policiji daju se nerealna obećanja o prirodi i obimu zaštite koja im se može pružiti. Suprotno ovome, u federalnom sistemu SAD, kada se svedok jednom obuhvati programom, svedok i njegova/njena porodica sklapaju sporazum koji detaljno navodi očekivanja i obaveze koje se očekuju od strana u sporazumu. Služba šerifa SAD je tada obavezna da zadovolji svaku obavezu u dokumentu sve dok svedok “poštuje” program. Na ovaj način se očekivanja strana mogu rešiti realno pre nego što počne ozbiljan program zaštite. Tamo gde slučaj zahteva određene mere i gde svedok ispunjava neophodne krijerijske mere su zagarantovane.

⁶⁸ Saopštenje za štampu Diplomatske kancelarije Sjedinjenih Država u Prištini, 15. april 2003.

Vlasti bi trebalo da daju prioritet razvoju sistema zaštite svedoka koji je delotvoran na Kosovu. Mere koje je UNMIK uvela tokom proteklih par godina pate od izvesnih slabosti, kao i od nedostatka koordinacije u primeni. Ove nedostatke treba ispraviti. Trebalo bi, dalje, omogućiti posebnu obuku za sudije, tužioce i advokate o tome kako da koriste sistem zaštite svedoka, a vlasti bi trebalo da se potrudu da izgrade poverenje javnosti u svoju sposobnost da zaštite svedoke.

Mada zastrašivanje svedoka možda nikada neće potpuno nestati – pogotovo u tako tesno povezanom društvu kakvo je kosovsko – razvoj sistema na način iznet u ovom Pregledu trebalo bi da pomogne da se osigura da se ovi incidenti značajno smanje.

F. Preporuke

U vezi programa za zaštitu svedoka:

- * Stub I bi trebalo da Jedinici za zaštitu svedoka (“JZS”) dodeli veća finansijska sredstva kako bi ona mogla da pruži širi program za zaštitu svedoka većem broju svedoka. Takođe bi trebalo da obezbedi da JZS na raspolaganju ima neophodan nivo tehničke ekspertize.
- * Stub I bi trebalo da preduzme sve neophodne korake da indentifikuje zemlje koje su voljne da prime zaštićene svedoke koje treba relocirati van Kosova.
- * JZS mora biti u stanju da garantuje da će osetljive informacije ostati tajne na dugi rok, čak i kada se uprava nad JZS preda Kosovskoj policijskoj službi.
- * Trebalo bi ustanoviti detaljnu proveru za selekciju policajaca KPS koji će biti dodeljeni JZS.
- * Trebalo bi uspostaviti formalniji i struktuiran odnos za unapređenje koordinacije između JZS, tužilaca i sudova, i osigurati da se mere za zaštitu svedoka primenjuju na obuhvatan i komplementaran način.
- * Kosovski institut za pravosuđe i Centar za pomoć braniocima u krivičnim predmetima bi trebalo da pruže obuku za sudije, tužioce i advokate o ulozi i načinu rada JZS i njenom programu za zaštitu svedoka.
- * OP bi trebalo da svim sudijama i tužiocima prosledi cirkularno pismo kojim će objasniti ulogu JZS i obavestiti ih o skloništima koja su na raspolaganju u okviru programa za zaštitu svedoka.

U vezi Uredbe UNMIK 2001/20:

- * SPGS bi trebalo da izda administrativno uputstvo koje bi uvelo zakonsku obavezu za sud ili tužilaštvo da prvom prilikom pouči svedoka koji može biti pod pretnjom o merama za zaštitu svedoka koje su na raspolaganju u skladu sa Uredbom.
- * SPGS bi trebalo da izda administrativno uputstvo kojim bi se dale detaljnije smernice sudovima u vezi postupaka koje bi trebalo primenjivati na saslušanjima koja uključuju anonimne svedoke. Svaki okružni sud bi, dalje, trebalo da se snabde praktičnim ili tehnološkim sredstvima koja će olakšati

skrivanje svedoka, kao što su paravani, oprema za izmenu boje glasa, interna televizija i video oprema. Ovo će pomoći da se osigura da je takav postupak u razumnoj meri određen i dosledan.

* Uredba bi trebalo da se dopuni kako bi omogućila 'saslušanje zaštićenog svedoka' koje se obavlja van okvira sudnice i isključivo u prisustvu sudskog veća. Izmena bi trebalo da obuhvati uputstvo o argumentima za takvo saslušanje, postupak koji bi se primenio, oblik i upotrebu zapisnika, i pravo na žalbu.

* Uredbu bi trebalo dopuniti da bi se eksplicitno navelo da je povreda naloga za mere zaštite ili otkrivanje tajnih podataka od strane službenog lica koje obavlja dužnosti vezane za mere zaštite krivično delo.

U vezi izgradnje poverenja javnosti:

* Stub I bi trebalo da otpočne kampanju za informisanje javnosti kako bi se javnost uverila da postoje sredstva kojima vlasti mogu zaštititi svedoke na Kosovu.

* Policija bi trebalo da počne da upozna svedoke sa sistemom zaštite svedoka na Kosovu, gde treba, na realan i iskren način, čim svedoci prijave krivično delo policiji.

DEO 4:

PROBLEMI IZ PRETHODNIH PREGLEDA KOJI SE PONAVLJAJU

A: Nezavisnost pravosuđa

Problemi

- Zabrinutost zbog nedostatka nezavisnosti sudstva
- Izvršna vlast se neprilično meša u rad pravosuđa; postoji bojazan da podela vlasti nije apsolutna

Uvod

Nezavisnost pravosuđa je sastavni deo svake demokratije, zaštita sudskog postupka od nelegitimne intervencije države. Ona takođe daje pojedincima garantije da pravosudni sistem poseduje mehanizme za pružanje zakonske zaštite, kada je potrebno, od postupaka ili odluka državnih vlasti. Prethodni Pregled⁶⁹ je analizirao domen nezavisnosti pravosuđa koji postoji u okviru strukture UNMIK sa dva stanovišta, naime sa stanovišta institucionalne nezavisnosti i funkcionalne nezavisnosti.

Institucionalna nezavisnost:

Kada je reč o institucionalnoj nezavisnosti, OEBS je preporučila amandmane na Uredbu UNMIK 2000/64⁷⁰ kako bi se rešila zabrinutost u vezi utiska da pravosuđe nije nezavisno.⁷¹ Na osnovu ovih preporuka tadašnji direktor OP je inicirao konsultacije sa OEBS i revidirane su sve uredbe UNMIK u vezi sa postavljanjem međunarodnih pripadnika pravosuđa.⁷² Da bi se ovi problemi rešili, OP je izradilo nacrt nove uredbe, koja je trebalo da zameni sve dosadašnje zakone koji se tiču ove materije. OEBS pozdravlja opseg konsultacija koje je preduzelo OP, kao i suštinu nacrtu uredbe koja rešava većinu pitanja. Međutim, do danas ova uredba nije stupila na snagu. Upravo suprotno, decembra

⁶⁹ Pregled IV, septembar 2001 – februar 2002., na strani 25.

⁷⁰ Uredba UNMIK 2000/64, O naimenovanju međunarodnih sudija/tužilaca i/ili promeni mesta vođenja postupka, donesena 15. decembra 2000.

⁷¹ Nezavisnost pravosuđa u institucionalnom smislu prvenstveno ima za cilj da osigura utisak o nezavisnosti i otkloni sve sumnje vezane za spoljni uticaj na pravosuđe. Nezavisnost pravosuđa zahteva da pravosuđe čine službenici koji uživaju jasno definisane garantije koje se tiču naimenovanja i smenjivanja sa funkcije, disciplinske odgovornosti i pravila dodeljivanja predmeta. Što se tiče međunarodnih sudija, OEBS je zabrinuta, *inter alia*, da postoji utisak o kontroli izvršne vlasti zbog statusa sudija kao civilnih službenika koje zapošljava UNMIK, procedure i uslova njihovog naimenovanja, i činjenice da su izvršne vlasti te koje u krajnjoj instanci odlučuju da li će sudijama produžiti ugovore. Zbog odsustva disciplinske procedure za međunarodne sudije, jedina opcija koju izvršne vlasti imaju da bi sudija bio odgovoran za svoj rad jeste kada obnavljaju njihove ugovore. Ovakva opcija, međutim, nije u skladu sa garantijama o funkcionalnoj nezavisnosti. Pored toga, međunarodnim sudijama se prema odredbama Uredba UNMIK 2000/64 predmeti ne dodeljuju mehanizmom slučaja – kako bi trebalo biti – već im predmete određuje OP pošto to odobri SPGS. Za detalje videti prethodni Pregled, septembar 2001 – februar 2002., na strani 25.

⁷² Uredba UNMIK 2000/6, O postavljenju i razrešenju međunarodnih sudija i tužilaca, sa izmenama i dopunama u Uredbama UNMIK 2000/34 i 2001/2, i Uredba UNMIK 2000/64, O naimenovanju međunarodnih sudija/tužilaca i/ili promeni mesta vođenja postupka, sa izmenama i dopunama u Uredbi UNMIK 2001/34.

2002. važnost Uredbe UNMIK 2000/64 je produžena do 15. decembra 2003.⁷³ Stoga uprkos pokušaja i OP i OEBS da uvedu novu proceduru, i dalje ostaje zabrinutost koja se tiče utiska o nepostojanju nezavisnosti pravosuđa.

Funkcionalna nezavisnost:

Pravosuđe takođe mora uživati funkcionalnu nezavisnost, naime, biti slobodno u obavljanju pravosudnog rada od mešanja izvršne vlasti.⁷⁴ OEBS je pratila predmete u kojima se izvršna vlast neprilično mešala u donošenje sudskih odluka:

U jednom takvom predmetu, policajac UNMIK je stavljen pod istragu Okružnog suda u Prizrenu zbog navodnog maltretiranja osumnjičenog tokom ispitivanja. Petog juna 2002. međunarodni sudija predsednik veća koji je vodio predmet doneo je odluku da dosije ne sadrži dovoljno dokaza da je policajcu oduzet imunitet. Shodno tome, sudija je optužnicu vratio tužiocu kako bi se ispravio ovaj nedostatak.⁷⁵ Prema informacijama koje je primila OEBS,⁷⁶ direktor OP je posetio međunarodnog sudiju u Prizrenu 28. juna 2002. Tadašnji direktor je pledirao da sudija ne istrajava na svom nalogu koji traži dokaz o oduzimanju imuniteta i tvrdio, *inter alia*, da “s obzirom da je tu tek četiri nedelje, bilo bi suviše rano da izmeni ustanovljenu praksu koja se tiče forme oduzimanja imuniteta”. Sledećeg dana na sastanku Odseka za pomoć međunarodnim sudijama i tužiocima, prema ovom međunarodnom sudiji, pravni savetnik SPGS je pomenuo ovaj slučaj i uputio sve sudije da prihvate ustanovljenu praksu radije nego da traže dodatne dokaze u ovakvim predmetima. Tako su dva visoka pripadnika izvršne vlasti izložila sudiju pritisku kako bi izmenili njegovu odluku u postupku koji je u toku.⁷⁷

Bez ulaženja u suštinu potrebe za takvim nalogom sudije, OEBS smatra da je ovakav pritisak izvršne vlasti na sudije neprihvatljiv. Obuka u oblasti “*ustanovljene prakse*” se može pružiti sudijama, ali ocena činjenica ili zakonske odluke u posebnom predmetu su stvari o kojima odlučuje samo sudija.

Mešanje izvršne vlasti je posebno zabrinjavajuće s obzirom da odluke o produženju ugovora sudija donosi izvršna grana UNMIK (OP i, u kranjoj instanci, SPGS).

Iz ovih razloga, OEBS ponavlja svoje preporuke:

- Trebalo bi zvanično usvojiti precizne i jasne kriterije, putem administrativne instrukcije, za definisanje i procenu važenja Uredbe 2000/64 u datom predmetu. Ovi kriteriji bi trebalo da se

⁷³ Uredba UNMIK 2002/20 O izmenama i dopunama Uredbe UNMIK 2000/64, sa izmenama i dopunama, o naimenovanju međunarodnih sudija/tužilaca i/ili promeni mesta vođenja postupka.

⁷⁴ Videti *Beaumont v. France*, Evropski sud za ljudska prava, 24. novembar 1994.

⁷⁵ Član 263 (2) ZKP SRJ određuje da “Odmah po prijemu optužnice predsednik veća pred kojim će se održati glavni pretnes ispitaće da li je optužnica propisno sastavljena (član 262), pa ako nađe da nije, vratiće tužiocu da u roku od tri dana ispravi nedostatke.”

⁷⁶ Beleška uz predmet međunarodnog predsednika veća od 3. jula 2002.

⁷⁷ Beleška uz predmet međunarodnog predsednika veća od 3. jula 2002. navodi “Pošto je telefonom pokušao da ubedi međunarodnog sudiju [...] - kao mogućeg člana budućeg krivičnog veća - direktor [...] i njegov asistent [...] su helikopterom došli u nemački kamp KFOR samo da bi razgovarali sa dolepotpisanim o “problemu oduzimanja imuniteta u predmetu [...].” [Direktor] je dolepotpisanom rekao “s obzirom da je tu tek četiri nedelje, bilo bi suviše rano da izmeni ustanovljenu praksu koja se tiče forme oduzimanja imuniteta”. Mada im je dolepotpisani objasnio da neće prihvatiti nikakav pritisak i da će delovati strogo u skladu sa zakonom kako ga razume, o ovoj temi se ponovo raspravljalo na mesečnom sastanku međunarodnih sudija i tužilaca u Prištini narednog dana – 29. juna 2002 – na kom je učešće uzeo pravni savetnik [...]. On je pred svim učesnicima diskutovao o problemu oduzimanja imuniteta u predmetu [...] i naložio svima da prihvate ustanovljenu praksu. Izložio je novi dokument, datiran na 27. jun 2002. koji je on pripremio i naslovljen na [...] u kojem on lično potvrđuje da je Generalni sekretar imunitet oduzeo 1. marta 2002.”

strogo poštuju. Radi jačanja odgovornosti, odluke SPGS da primeni Uredbu trebalo bi da budu pravno i činjenično obrazložene.

- Trebalo bi ustanoviti mehanizam za slučajan izbor koji sudija će dobiti određeni predmet; dodeljivanje sudija predmetima ne bi trebalo ostaviti diskreciji direktora OP i SPGS. Sudije koji predmete dobijaju u skladu sa Uredbom UNMIK 2000/64 bi trebalo da se pridržavaju svih proceduralnih garantija koje omogućava domaći zakon, uključujući odredbe o izuzeću na osnovu pristrasnosti.
- Međunarodne sudije bi trebalo da podležu istom mehanizmu disciplinske odgovornosti kao i svaki drugi pripadnik kosovskog pravosuđa.⁷⁸
- S obzirom da su ugovori za međunarodne sudije i tužioce relativno kratki, odluke o njihovom produženju trebalo bi donositi van ovlašćenja OP i SPGS, što bi bila garantija delotvorne institucionalne nezavisnosti. Takve odluke trebalo bi da donosi Pravosudno i tužilačko veće Kosova, ili bi ih trebalo donositi makar na osnovu preporuka koje Pravosudno i tužilačko veće Kosova sačini.
- OEBS dalje preporučuje da specijalni izvestilac o nezavisnost sudija i advokata Komisije za ljudska prava UN poseti Kosovo.

⁷⁸ Nacrt uredbe UNMIK o međunarodnim sudijama i tužiocima sadrži odredbe koje propisuju disciplinske sankcije za navodno neprilično delovanje međunarodnih sudija i tužilaca.

B: Pritvor

Problemi

- Nepostojanje mehanizma *habeas corpus*
- Očuvanje ovlašćenja SPGS da naloži pritvor je nezakonito
- Pritvor o strane KFOR je i dalje nezakonit i neopravdan
- Zadržavanje/čuvanje duševno obolelih

Uvod

Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora pred sudskim organom (*habeas corpus*) jeste fundamentalni princip međunarodnog prava.⁷⁹ Međunarodno pravo garantuje ovo pravo svim licima lišenim slobode, ne samo onima pritvorenim u vezi krivičnog dela.⁸⁰ Uhapšena i pritvorena lica takođe imaju pravo na brzu sudsku odluku u vezi zakonitosti pritvora i gde se dokaže da je pritvor nezakonit, treba naložiti njegovo ukidanje.⁸¹ U takvom postupku, moraju se omogućiti garantije sudske procedure, a postupak mora biti adversarijalan i mora osigurati “jednakost oružja” među strankama u postupku, tužioca i pritvorenog lica.⁸² Domaći pravni lekovi takođe moraju biti u dovoljnoj meri izvesni, u suprotnom, nisu zadovoljeni zahtevi da je pravni lek dostupan i efikasan.⁸³ Fundamentalno pravo na mogućnost da se svaki pritvor ospori pred sudskim organom koji ima ovlašćenje da naloži ukidanje pritvora se primenjuje čak i u vreme vanrednog stanja.⁸⁴ U tom pogledu, Evropski sud je izneo, u više navrata, da

⁷⁹ Član 9(4) ICCPR; princip 31 Skupa principa; i član 5 (4) Evropske konvencije: “Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.”

⁸⁰ Evropski sud smatra da “svako ko je lišen slobode ima pravo na sudsku superviziju zakonitosti pritvora. Zahtev u Konvenciji da akt lišavanja slobode bude podvrgnut nezavisnoj sudskoj reviziji je od fundamentalnog značaja u kontekstu svrhe člana 5 Konvencije, koji podrazumeva pružanje zaštite od samovolje. Ono što je u pitanju jeste i zaštita fizičke slobode pojedinaca i njihove lične sigurnosti”, videti *Kurt v. Turkey*, 25. maj 1998; *Varbanov v. Bulgaria*, 5. oktobar 2000. Takva revizija mora da razmotri “proceduralne i materijalne okolnosti koje su od suštinske važnosti za zakonitost, u smislu Konvencije, lišavanja slobode. Ovo znači da kompetentan sud mora da utvrdi ne samo poštovanje proceduralnih zahteva koje predviđa [domaći zakon], već i osnovanost sumnje na kojoj počiva hapšenje i legitimnost svrhe koja se želi postići hapšenjem i posledičnim pritvorom”, videti *Brogan and Others v. U.K.*, plenarna sesija, 28. novembar 1988; *Nikolova v. Bulgaria*, glavno veće, 25. mart 1999; *Chahal v. U.K.*, glavno veće, 15. novembar 1996.

⁸¹ Videti *Baranowski v. Poland*, 28. mart 2000; *G.B. v. Switzerland*, 1. mart 2001; *Sabeur Ben Ali v. Malta*, 29. septembar 2000. Evropski sud, na primer, smatra da se period od nekih osam nedelja od ulaganja žalbe na odluku *prima facie* teško može pomiriti sa idejom “ekspeditivnosti.” (*E. v. Norway*, 29. avgust 1990).

⁸² Videti *Nikolova v. Bulgaria*, *op. cit.*; *Sanchez-Reisse v. Switzerland*, 21. oktobar 1986; *Toth v. Austria*, 12. decembar 1991; *Kampanis v. Greece*, 13. jul 1995.

⁸³ Videti *Sakik and Others v. Turkey*, 26. novembar 1997; *Sabeur Ben Ali v. Malta*, *op. cit.* Treba takođe primetiti da Evropski sud drži da je dužnost države “da organizuje svoj pravosudni sistem na takav način da omogući svojim sudovima da poštuju zahteve člana 5(4), videti *G.B. v. Switzerland*, *op. cit.*; *R.M.D. v. Switzerland*, 26. septembar 1997.

vlasti nemaju *carte blanche* shodno članu 5 da uhapsu osumnjičene i drže ih u pritvoru bez efikasne kontrole domaćih sudova kad god izaberu da utvrde da postoji pretnja nacionalnoj bezbednosti.⁸⁵

Mada međunarodni standardi za ljudska prava predstavljaju deo važećeg zakona na Kosovu,⁸⁶ mehanizam *habeas corpus* koji bi pokrio sve vrste pritvora koji koriste vlasti na Kosovu se još uvek ne primenjuje.⁸⁷ Iako su primeri protivpravnog pritvora u centrima za pritvor UNMIK danas izuzetak, ovakvi slučajevi još uvek postoje i stoga bi trebalo da postoji pravni lek. Uprkos smanjenju broja slučajeva gde SPGS ili KFOR nalože pritvor, činjenica da nije napušteno pravo da se upotrebi vansudsko ovlašćenje o pritvoru i dalje samo po sebi izaziva zabrinutost, pogotovo kada se uzme u obzir da se bezbednosna situacija na Kosovu znatno poboljšala.⁸⁸

Protivpravni pritvor u centrima za pritvor UNMIK

Ozbiljne posledica zbog nepostojanja mehanizma *habeas corpus* postale su očigledne u predmetu koji je pratila OEBS pred Okružnim sudom u Prištini/Prishtinë u aprilu 2002. Predmet se ticao kosovskog Albanca optuženog za ubistvo jednog državljanina SRJ u Nemačkoj koji je bio pritvoren gotovo pet i po meseci u centru za pritvor UNMIK bez bilo kakve sudske odluke o pritvoru.

Optuženi je uhapšen na Kosovu 13. decembra 1997. od strane vlasti SRJ, pritvoren i kasnije prebačen u centralnu Srbiju. Okružni sud u Nišu, delujući u svojstvu Okružnog suda u Prištini/Prishtinë, stalno je produžavao pritvor zato što nije imao pristup dosijeu (zbog kampanje NATO bombardovanja). Dvadesetpetog marta 2002. započelo je njegovo suđenje u Srbiji. Suđenje je, međutim, odmah suspendovano jer je optuženi bio jedan od 146 kosovskih Albanaca pritvorenih u centralnoj Srbiji od sukoba 1999. i prebačenih 27. marta 2002. u centre za pritvor na Kosovu, posle Zajedničkog dokumenta UNMIK i Jugoslavije od 5. novembra 2001.⁸⁹ Jedanaestog aprila 2002. OP je od Saveznog ministarstva pravde Nemačke primilo zahtev za transferom postupka iz Nemačke u predmetu ubistva za koje je optuženi optužen. Ispostavilo se da je ovaj predmet onaj isti za koji je dotično lice bilo pritvoreno i gonjeno u Srbiji. Desetog juna Vrhovni sud Srbije je poslao kopiju sudske predmeta OP. Dvadesetdrugog jula optuženi je, oslanjajući se na član 6 Evropske konvencije, protestovao protiv svog pritvora i obavestio upravnika centra za pritvor da stupa u štrajk glađu.⁹⁰ Šestog septembra je Okružni sud u Prištini/Prishtinë produžio pritvor optuženog za jedan mesec zbog postojanja opasnosti od bekstva i rizika od uticaja na dokaze. Advokat optuženog je uložio žalbu na ovu odluku, navodeći da je povređeno pravo optuženog na suđenje u razumnom roku i tražeći odmah ukidanje pritvora. Trećeg oktobra, mada je Vrhovni sud Kosova potvrdio odluku prvostepenog suda, našao je da je pritvor optuženog od 27. marta do 9. septembra 2002. predstavljao povredu domaćeg zakona o krivičnom postupku kao i povredu člana 5 Evropske konvencije, te da bi stoga prvostepeni sud trebalo da razmotri

⁸⁴ *Brannigan and McBride v. U.K.*, 26. maj 1993; *Chahal v. U.K.*, *op. cit.*; *Aksoy v. Turkey*, 18. decembar 1996; *Sakik and others, op. cit.*; *Demir and Others v. Turkey*, 23. septembar 1998. Za detaljnu analizu videti Pregled III na stranama 34 i 36.

⁸⁵ *Sakik and others, op. cit.*; *Demir and Others v. Turkey, op. cit.*; *Chahal v. U.K., op. cit.*; *Murray v. U.K.*, 28. octobar 1994.

⁸⁶ Videti pogotovo Uredbu UNMIK 2001/9 O Ustavnom okviru za privremenu samoupravu, usvojenu 15. maja 2001., Poglavlje 3, član 3.3, koji glasi "odredbe o pravima i slobodama utvrđene u ovim instrumentima neposredno važe na Kosovu."

⁸⁷ Nacrt zakona o krivičnom postupku Kosova sadrži odredbu *habeas corpus*.

⁸⁸ Za detaljnu analizu problema pritvora videti Pregled II na strani 24, Pregled III na strani 16 i Pregled IV na strani 45.

⁸⁹ Što se ovoga tiče, Zajednički dokument "potvrđuje da bi kosovski Albanci pritvoreni u zatvorima i centrima za pritvor u Republici Srbiji zbog dela navodno počinjenih na Kosovu trebalo da budu, posle revizije predmeta u skladu sa međunarodnim standardima, prebačeni na Kosovo i pod jurisdikciju zatvorske sistema UNMIK u najkraćem mogućem roku." (nezvaničan prevod, *prim. prev.*)

⁹⁰ U tom trenutku optuženi je već proveo u pritvoru neke četiri godine i sedam meseci bez ikakvog sudske naloga.

moгуćnost kompenzacije optuženom zbog povrede njegovih prava garantovanih ćlanom 5 Evropske konvencije.

Pritvor na osnovu izvršnih naloga SPGS

OEBS pozdravlja ćinjenicu da se izvršna ovlašćenja SPGS nisu upotrebljavala u pitanjima pritvora od 19. decembra 2001. Međutim, OEBS se ne slađe sa oćuvanjem ovog ovlašćenja jer ono nema zakonski osnov.

Pritvor od strane KFOR

O aspektima ljudskih prava kada je u pitanju ovlašćenje KFOR da pritvara ljude van sudskog postupka detaljno je izlagano u prethodnim pregledima.⁹¹ U prethodnom Pregledu, OEBS je ponovila svoju zabrinutost zbog nepostojanja sudske revizije pritvora od strane KFOR i nepostojanja podizanja formalne optužnice, ali je isto tako zabeležila pozitivan razvoj u vezi politike KFOR u pitanjima pritvora. Ovaj pozitivan ton ticao se posebno usvajanja Direktive 42 KFOR,⁹² koja je imala nameru da reguliše proceduru KFOR po hapšenju i pritvaranju, istovremeno garantujući skup osnovnih prava pritvorenih lica. Bez obzira na to, OEBS dosledno smatra da, u okolnostima koje vladaju na Kosovu, pritvor od strane KFOR jeste istovremeno protivpravan i neopravdan; na Kosovu više ne vlada vanredno stanje i tokom protekle ćetiri godine ućinjen je veliki napredak u obnovljenom razvoju sistema krivićnog pravosuća. Krivićnim delima koja su ranije izazivala vojnu zabrinutost sada se uspešno bavi civilni krivićni postupak, za razliku od vojnog.

OEBS pozdravlja ukupno smanjenje broja lica koje KFOR druži u amerićkom kampu KFOR "Bondstil" tokom perioda koji izveštaj pokriva. Smatra se da je ovo smanjenje uglavnom posledica okonćanja sukoba u bjRM i južnoј Srbiji, koji su tokom leta 2001. uticali da uveliko poraste broj pritvorenih od strane KFOR.⁹³

Međutim, zabrinutost izaziva broj hapšenja od strane KFOR tokom avgusta i septembra 2002., te ponovo marta 2003. OEBS beleži da neki od ovih pritvora ne samo da krše međunarodne standarde ljudskih prava, već zanemaruju garantije date u Direktivi KFOR. OEBS je posebno zabrinuta zbog tretmana petoro alžirskih državljana, od kojih su trojica bila pritvorena više od 30 dana:

U intervjuima sa OEBS, pritvoreni Alžirci su se žalili da im nije odobreno pravo da se konsultuju sa advokatom i pored nekoliko zahteva. Ukoliko je zaista bilo tako, negiranje pristupa advokatu prekršilo bi Direktivu KFOR 42,⁹⁴ koja predviđa da pritvoreni po ovlašćenjima KFOR "će imati pristup pravnom savetniku ili zastupniku na sopstveni račun..."⁹⁵. Oni su, dalje, drđani bez pristupa sudskoj reviziji i, prema pritvorenima, bez jasnog objašnjenja osnova za pritvor.⁹⁶ OEBS je, zapravo, obaveštena da je ispitivanje imalo malo veze sa bezbednosnim problemima na Kosovu i više je bilo vezano za njihove

⁹¹ Videti pogotovo Preglede III i IV, na strani 37, odnosno 46.

⁹² Direktiva KOMKFOR 42 o pritvoru (u daljem tekstu Direktiva KFOR 42), od 9. oktobra 2001., zamenila je poverljivu direktivu o pritvoru poznatu kao FRAGO 997.

⁹³ Ponekad dostiđući broj od dve stotine.

⁹⁴ Ćlan 7(1) Direktive KFOR 42.

⁹⁵ Videti *Aksoy v. Turkey and Demir and others, op.cit. u belešci 80*.

⁹⁶ Mada je tvrdnja da pritvoreni nisu primili nikakvo jasno obrazloženje o osnovima za pritvor i da im je uskraćeno pravo na advokata bazirana iskljućivo na tvrdnji samih pritvorenih o ovim događajima, ovo je zbog nedostatka bilo kakvog drugog naćina na koji bi OEBS imala pristup informacijama o tome da li su poštovana prava pritvorenih. Od velike pomoći bila bi procedura koja bi saćinila detaljnu belešku o pravima pritvorenih koja se poštuju i koju bi pritvoreeni potpisali kao dokaz ove ćinjenice.

moгуće veze sa islamskim aktivistima u Bosni i Hercegovini, Alžiru ili terorističkom mrežom Al kaida. Ukoliko je to tačno, to bi naizgled bilo u suprotnosti sa Direktivnom 42 samog KFOR, u kojoj se iznosi da “činjenica da lice može imati informacije od obaveštajne vrednosti sama po sebi ne predstavlja osnov za pritvor.”⁹⁷

U skorije vreme, 4. aprila 2003., OEBS je obavila razgovor sa četvoricom pritvorenih. Prema njihovim dosijeima, svi su pritvoreni pod sumnjom da ugrožavaju bezbednost u regionu (u smislu rezolucije 1244). U svim slučajevima, komandant Kosovskih vojnih snaga pod vođstvom NATO (KOMKFOR) je autorizovao pritvor više od dva sata početnog ograničenja na pritvor od trideset dana. Trojica pritvorenih su tvrdila da su obavešteni da su u pritvoru pod sumnjom da su uključeni u aktivnosti Albanske nacionalne armije (AKSH). Jedan je tvrdio da nije obavešten o bilo kakvom posebnom razlogu za pritvor. Mada je poštovana interna procedura KFOR, OEBS ostaje mišljenja da je sam pritvor bio neopravdan i nezakonit.

OEBS potseća da, iako procedura izložena u Direktivi KFOR 42 predstavlja korak napred u donošenju okvira za nalog, reviziju i okončanje pritvora, ova procedura ne čini pritvor od strane KFOR zakonskim. Stoga OEBS ponavlja svoju preporuku da KFOR treba da prekine sa pritvorom i zvanično se liši ovlašćenja u ovoj oblasti.

Do sada je 3563 lica bilo pritvoreno u centru za pritvor u kampu “Bondstil”.

Čuvanje duševno obolelih

Još jedna oblast u kojoj je progres razočaravajući jeste čuvanje duševno obolelih. OEBS je uporno isticala u svojim pregledima o pravosudnom sistemu da se najveći broj protivzakonito pritvorenih lica na Kosovu nalazi u okviru sistema mentalnog zdravlja.⁹⁸ Pritvaranje lica iz razloga mentalnog zdravlja bi trebalo, u skladu sa međunarodnim instrumentima i jurisprudencijom Evropskog suda, da bude samo krajnja mera i kada je omogućeno lečenje.⁹⁹

Od poslednjeg izveštaja OEBS načinjen je progres u pomaku od sistema mentalnog zdravlja zasnovanog na institucijama ka sistemu zasnovanom na životu u zajednici. Ministarstvo zdravlja, uz pomoć Svetske zdravstvene organizacije (SZO), otvorilo je centre za mentalno zdravlje u zajednici¹⁰⁰ za vanbolničke pacijente, a zaštićeni stanovi u zajednici su počeli da se osnivaju na tri lokacije.¹⁰¹ Pored toga, u svim opštim bolnicama, odeljenja neuropsihijatrije se odvajaju na odeljenja za neurologiju i odeljenja za psihijatriju.¹⁰²

Uprkos pitanjima koja okružuju pravni status osoba koje se sada prebacuju u smeštaj u zaštićenim stanovima, najveći broj protivpravno pritvorenih lica na Kosovu ostaje u jednoj socijalnoj ustanovi: Specijalnoj ustanovi za mentalno ometene u razvoju u Štimlju/Shtime (u daljem tekstu Institut u Štimlju/Shtime) i na Universitetskoj klinici u Prištini/Prishtine.¹⁰³ Prema Ministarstvu za rad i socijalnu zaštitu (MRSZ), koje je odgovorno za Institut u Štimlju/Shtime, na dan 14. marta 2002.,

⁹⁷ Član 4(b) Direktive KFOR 42.

⁹⁸ Videti Pregled IV, Deo 5, strane 52-62, i Pregled III, Deo 4, strane 41-42.

⁹⁹ Videti Principe UN za zaštitu osoba sa duševnom bolešću i poboljšanje zaštite mentalnog zdravlja, princip 16; *Wintwerp v netherlands*, Evropski sud, 24. oktobar 1979.

¹⁰⁰ Šest (6) ovakvih centara je otvoreno u Đakovici/Gjakova, Uroševcu/Ferizaj, Mitrovici/Mitrovice, Prizrenu, Peći/Peje i Gnjilanu/Gjilan, a jedan treba da se otvori u Prištini/Prishtine.

¹⁰¹ Dva su otvorena u Đakovici/Gjakova i Gnjilanu/Gjilan, dok je izgradnja u toku u Prizrenu.

¹⁰² Mada je došlo do fizičkog i organizacionog razdvajanja, ostalo je da se prebrode pravne i administrativne prepreke.

¹⁰³ Videti detalje u Pregledu IV, Deo 5, strane 52-55.

OEBS je obavještena da je u Institutu boravilo 222 lica, od kojih su 111 bili muškarci a 111 žene. Najveći broj lica potiče van Kosova.¹⁰⁴

Prethodni izveštaji OEBS su takođe pomenuli oklevanje sudova da se bave ovim pitanjima. OEBS je zaključila da ovo potiče od nedostatka jasnog i primenljivog zakona, od nedostatka iskustva sudija da se bave pitanjima mentalnog zdravlja,¹⁰⁵ kao i zbog oklevanja sudova da neposredno primenjuju osnovne odredbe zakona o ljudskim pravima koji navodi da svaka pritvorena osoba ima pravo da njen slučaj revidira sud sa ovlašćenjima da naloži njeno puštanje na slobodu.¹⁰⁶ U prethodnom Pregledu OEBS je sumirala zabrinutost vezanu za lica ometena u mentalnom razvoju i pravosudni sistem u tri glavne oblasti: upotrebi mere čuvanja; lečenju zatvorenika; i upotrebi ekspertize u oblasti mentalnog zdravlja u sistemu krivičnog pravosuđa.

Čuvanje u ustanovi

Kada je u pitanju čuvanje duševno obolelih, OEBS je preporučila da se usvoji nacrt “*Uredbe o lišavanju slobode i prinudnom lečenju duševno obolelih*”.¹⁰⁷ U martu 2002. Kancelarija pravnog savetnika je obavestila OEBS da će ovaj nacrt dobiti prioritet. Petog septembra 2002., imajući u vidu hitnost i specijalnu situaciju u Institutu u Štimlju/Shime, Kancelarija pravnog savetnika je podnela dva nacrta zakona radnoj grupi: *Nacrt zakona o reviziji lica zatvorenih u Specijalnoj ustanovi za mentalno ometene u razvoju u Štimlju/Shtime* (Zakon o Štimlju/Shtime), i *Nacrt zakona o zaštiti lica koje pate od duševnog poremećaja* (Opšti zakon o mentalnom zdravlju).

OEBS pozdravlja osnivanje *Operativne grupe za sprovođenje politike u oblasti mentalnog zdravlja i mentalne nesposobnosti* (Operativna grupa), u septembru 2002.,¹⁰⁸ koja okuplja sve relevantne aktere u ovoj oblasti. Cilj Operativne grupe je da koordinira, pomogne i vrši nadzor nad sprovođenjem odluka u oblasti politike vezane za mentalnu ometenost i mentalno zdravlje na Kosovu. OEBS ipak smatra da je donošenje nacrta zakona neophodan prvi korak u regulisanju zadržavanja/čuvanja po osnovu mentalnog zdravlja. Pored toga, OEBS smatra da će ovi zakoni, kada se jednom donesu, ohrabriti razvoj odgovarajućeg delovanja svih zainteresovanih ka efikasnom sprovođenju sistema zaštite mentalnog zdravlja koji je u skladu sa ljudskim pravima.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ove brojke su dobijene na stancima koje je OEBS imala 14. marta i 16. aprila sa Ministarstvom za rad i socijalnu zaštitu, odgovornima u Institutu u Štimlju/Shtime i SZO. Prema informacijama koje je OEBS prikupila na ovim sastancima, u skladu sa dogovorom postignutim između ovog Ministarstva i Ministarstva zdravlja (MZ), četiri (4) lica je poslato u zaštićene stanove u zajednici u Đakovici/Gjakova, dvoje (2) je poslato u zaštićene stanove u zajednici u Gnjilanu/Gjilan (ovo su zajednički projekti MZ i SZO), a dvoje (2) je poslato u centralnu Srbiju.

¹⁰⁵ Ne postoje sudije, ili pravници, specijalisti za pitanja mentalnog zdravlja na Kosovu, uprkos velikog broja osoba sa duševnim problemima, jer izgleda da su zakoni retko korišćeni u prošlosti, ukoliko su opšte i korišćeni.

¹⁰⁶ Član 5(4) Evropske konvencije, član 9 ICCPR.

¹⁰⁷ Nacrt Uredbe je izradila Radna grupa za pravnu reformu mentalnog zdravlja (Radna grupa), osnovana aprila 2000., koju su činili predstavnici OP, OEBS, SZO, Advokatska komora Kosova, kosovski psihijatri te Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo za rad i socijalnu zaštitu.

¹⁰⁸ Operativnu grupu čine predstavnici OP, MRSZ, Kancelarije zamenika SPGS za civilnu upravu, Kabineta premijera, Universitetske klinike u Prištini/Prishtine, regionalni direktor za zdravstvo i direktor Regionalne uprave za zdravstvo u Prištini/Prishtine. Tehnički savetnici Operativne grupe su OEBS, SZO i Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

¹⁰⁹ OEBS uvažava da još uvek nema neophodnih resursa, mogućnosti i prostora za primenu ovih novih zakona. Međutim, OEBS smatra da će postojanje zakona voditi delovanju potrebnom za njihovu primenu.

Upotreba “mera bezbednosti” u okviru sistema krivičnog pravosuđa

Od aprila 2003., 19 osoba je pritvoreno u zatvorskom sistemu po osnovu “mera bezbednosti”. Prethodni izveštaj OEBS je istakao probleme koje izaziva korišćenje “mera bezbednosti” u sistemu krivičnog pravosuđa da bi se naložilo zadržavanje lica na lečenju.¹¹⁰ OEBS je preporučila da bi krivični sudovi trebalo da prestanu da koriste “mere bezbednosti”, te da treba doneti uredbu (sada Načrt opšteg zakona o mentalnom zdravlju), i Privremeni krivični zakon i Privremeni zakon o krivičnom postupku. Ovi novi zakoni bi rešili problem time što bi ukinuli ovlašćenje krivičnog suda da naloži zadržavanje/čuvanje radi lečenja (nekrivične svrhe) i preneli ovo ovlašćenje na Veće za mentalno zdravlje, koje će imati građansku jurisdikciju.

Lečenje zatvorenika sa duševnom bolešću

Zabrinutost izražena u prethodnom Pregledu posebno od pitanja zadržavanja/čuvanja i/ili prinudnog lečenja jeste lečenje zatvorenika koje je krivičnopravni sistem zakonski zatvorio, a kojima je potrebno lečenje duševnog zdravlja. Zatvorske i zdravstvene vlasti imaju dužnost da osiguraju da takvi zatvorenici prime najviši dostupni nivo zdravstvene nege.¹¹¹ Za ozbiljno bolesne osobe ovo bi trebalo biti ili u uslovima bolničkog lečenja ili u specijalizovanoj ustanovi, uz odgovarajuće mere bezbednosti, ili u potpuno opremljenoj i stručnoj jedinici u okviru zatvorskog sistema.¹¹² OEBS je preporučila da bi Ministarstvo zdravlja i Odsek za upravljanje kaznenopopравnim ustanovama OP trebalo da se dogovore o sveobuhvatnom dokumentu o potrebi za zdravstvenom zaštitom u zatvorima i odgovarajućom bezbednošću za zatvorenike u bolnicama (uvažavajući da bolnice predstavljaju mesta za lečenje i potrebu da imaju potpunu kontrolu nad svojim zgradama i negom). OEBS pozdravlja sporazum između OP i okružnih zdravstvenih vlasti, koje sada osiguravaju da zatvorenike redovno posećuju psihijatri.¹¹³

Prethodni Pregled OEBS je izrazio duboku zabrinutost zbog praktičnog preuzimanja dve prostorije na psihijatrijskom odeljenju Universitetske klinike u Prištini/Prishtine od strane policije UNMIK za potrebe “zatvorenika”. OEBS je preporučila da bi te dve obezbeđene prostorije u bolnici trebalo odmah otvoriti, a naoružanu, uniformisanu policiju ukloniti. OEBS je, dalje, preporučila usvajanje jasnog zakonskog i operativnog okvira koji bi omogućio da se u ovim predmetima duševno obolelih osoba ispravno postupa u okviru kaznenopopравnog sistema.¹¹⁴ Sedamnaestog aprila 2003. OEBS je

¹¹⁰ OEBS je primetila da je najviše naloga za “mere bezbednosti” doneseno ili kada je tužilac odustao od optužnice, ili kada je odlučeno da lice nije bilo krivično odgovorno. U oba slučaja, sud zapravo daje nalog za zadržavanje na psihijatrijskom lečenju, što je oblast u kojoj sudovi ne poseduju stručnost. Takvim osobama je potrebno lečenje u bolnici, a ne u zatvoru.

¹¹¹ Videti princip 24, Skup principa UN za zaštitu svih osoba koje su pritvorene ili zatvorene.

¹¹² Videti Standardna minimalna pravila UN o postupanju sa zatvorenicima, član 22(2).

¹¹³ Sporazum je potpisan između Odseka za upravljanje kaznenopopравnim ustanovama i okružnim zdravstvenim vlastima u Peći/Peje i Prištini/Prishtine kojim se pokrivaju kaznenopopравne ustanove u Peći/Peje, Dubravi/Dubrave, Prištini/Prishtine i Lipljanu/Lipjan. Još jedan sporazum se sprema između Odseka za upravljanje kaznenopopравnim ustanovama i zdravstvenih vlasti u Prizrenu.

Pored ovoga, lipjlanski zatvor je određen za brigu o zatvorenicima kojima je potrebna zaštita mentalnog zdravlja i lečenje, što ne mogu pružiti ostale ustanove. Značajna sredstva su uložena u ovu svrhu. Ceo jedan blok lipjlanskog zatvora je preuređen i sada je u potpunosti ooremljen za pružanje nege i lečenja duševno obolelim zatvorenicima. U lipjlanskom zatvoru trenutno rade jedan (1) strani psihijatar, jedan (1) domaći psihijatar, dve strane psihijatrijske sestre, šest (6) domaćih sestara, jedan (1) socijalni radnik i jedan (1) medicinski tehničar. Vaspitači dodeljeni ovom bloku imaju takođe stalnu obuku o nezi duševno obolelih zatvorenika koju pružaju psihijatri i sestre.

¹¹⁴ Videti o pojedinostima u Pregledu IV, Deo 5, strana 56.

posetila psihijatrijsko odeljenje Universitetske klinike u Prištini/Prishtine i ustanovila da se do danas situacija nije promenila.

Ekspertiza u oblasti mentalnog zdravlja u okviru sistema krivičnog pravosuđa

Poslednja važna oblast zabrinutosti OEBS istaknuta u prethodnom Pregledu jeste neadekvatna upotreba psihijatrijske ekspertize u krivičnim predmetima.¹¹⁵ OEBS preporučuje da je neophodna neodložna obuka za više psihijatara u oblasti sudskog veštačenja i da bi trebalo osnovati Jedinicu za sudsku psihijatriju koja će biti u mogućnosti da pruži medicinsku ekspertizu i lečenje za zatvorenike u okviru sistema krivičnog pravosuđa. OEBS beleži da do sada nije načinjen nikakav napredak.

Iz navedenih razloga OEBS ponavlja svoje preporuke vezane za pritvor duševno obolelih.

Zakoni

- Kao prioritetne, treba doneti Nacrt zakona o zaštiti osoba koje pate od duševne bolesti i Nacrt zakona o reviziji osoba zatvorenih u Specijalnoj ustanovi u Štimlju/Shtime. Ovo će postaviti jasne pravne osnove za zadržavanje/čuvanje i prinudno lečenje od strane svih nadležnih, izvodljivu proceduru za sudsku reviziju i ograničenje trajanja pritvora između dve revizije.
- Privremeni krivični zakon i Privremeni zakon o krivičnom postupku bi takođe odmah trebalo doneti,¹¹⁶ podrazumevajući da ovi zakoni predviđaju uklanjanje “mera bezbednosti”, jasnu proceduru za procenu nečije sposobnosti da izdrži suđenje ili stepenu mentalne uračunljivosti, i pravne lekove kada su dokazi zakasneli ili nedovoljni.

Zadržavanje/čuvanje u ustanovi

- Sudovi će bez odlaganja revidirati zakonitost zadržavanja/čuvanja pacijenata. Propust da tako postupe trebalo bi da za posledicu ima ulaganje žalbe Pravosudnoj inspekciji.
- Svaka bolnica koja želi da osobe zadrži protiv njihove volje ili ih na silu podvrgne lečenju, trebalo bi da slučajan uvid odgovarajućem sudu radi odluke.
- Medicinsko osoblje i pravna profesija trebalo bi da dobiju seriju kombinovanih sesija obuke (Kosovski institut za pravosuđe se složio da organizuje obuku kada se jednom donese zakon) o zakonu i pitanjima mentalnog zdravlja.
- Bezbedno akutno psihijatrijsko odeljenje, sa osobljem koje ima specijalističku obuku, trebalo bi bez odlaganja da se osnuje u prištinskoj Universitetskoj bolnici i u drugim regionalnim bolnicama.
- Treba da se prekine upotreba “mera bezbednosti” od strane krivičnih sudova.

Lečenje zatvorenika

- Svi zatvorenici trebalo bi da budu obavesteni o svom pravu da odu na sud koji će naložiti odgovarajuće lečenje

¹¹⁵ Pregled IV je zabeležio potrebu za psihijatrijskom ekspertizom u (1) proceni stepena mentalne uračunljivosti u vreme navodnog počinjenja krivičnog dela; (2) utvrđivanju sposobnosti osobe da se podvrgne pravičnom suđenju; (3) utvrđivanju da li je osobi potrebno prinudno psihijatrijsko lečenje. Pregled IV je takođe primetio veoma ograničenu dostupnost sudskih veštaka u oblasti psihijatrije, kao i da se izveštaji o psihijatrijskoj evaluaciji uglavnom sastoje od nekoliko jednostavnih redova koje ne može osporiti ni odbrana ili sud.

¹¹⁶ Videti stranu 53 ovog Pregleda o trenutnom statusu ovih zakona.

- Ministarstvo zdravlja i Odsek za upravljanje kaznenopopravnim ustanovama OP bi trebalo da se dogovore o sveobuhvatnom dokumentu o potrebi zdravstvene zaštite u zatvorima i odgovarajućem obezbeđenju za zatvorenike u bolnicama za one slučajeve gde se adekvatno lečenje ne može obezbediti u zatvorskom sistemu (uvažavajući da bolnice predstavljaju mesta za lečenje i potrebu da imaju potpunu kontrolu nad svojim zgradama i negom).
- Dve obezbeđene prostorije u bolnici trebalo bi neodložno otvoriti i ukloniti naoružanu, uniformisanu policiju. Pored toga, ovu meru neodložno treba da prati jasno uređen okvir, zakonski i operativni, koji će omogućiti da se ovi slučajevi duševno obolelih osoba pravilno reše u okviru kaznenopopravnog sistema.

Sudsko veštačenje

- Neophodna je hitna obuka više psihijatara u sudskom veštačenju.
- Trebalo bi osnovati Jedinicu za sudsku psihijatriju koja će biti u stanju da pruži mediinsku ekspertizu i lečenje pravosnažnim zatvorenicima u okviru sistema krivičnog pravosuđa. Ove dve uloge bi trebalo da budu jasno razdvojene. Osobe koje se ne nalaze u sistemu krivičnog pravosuđa (uključujući i one za koje nije nađeno da su odgovorne) ne bi trebalo držati u zatvoru.

C: Kriminalitet vezan za trgovinu ljudima i odgovor UNMIK

Problemi

- Pismeno i usmeno prevođenje u sudovima u predmetima vezanim za trgovinu ljudima i dalje je neadekvatno
- Sudije nastavljaju da prihvataju dokaze u predmetima vezanim za trgovinu ljudima u okolnostima gde zanemaruju proceduralne garantije koje imaju za cilj da zaštite navodne počiniocice i u prethodnom postupku i tokom glavnog pretresa
- Izricanje presuda u predmetima vezanim za trgovinu ljudima: sudovi ne izriču kazne koje su u skladu sa zakonskim odredbama o minimalnim kaznama

Uvod

Trgovina ljudskim bićima, pogotovo ženama i devojka, i dalje je fenomen prisutan na Kosovu. Veliki broj mera sačinjenih za borbu protiv trgovine ljudima se primenjuje, od zakonske reforme do inicijativa kreiranih da se pruži zaštita i pomoć svedocima u predmetima vezanim za trgovinu ljudima, a to su:

- Uredba UNMIK 2001/4, O zabrani trgovine ljudima na Kosovu, donesena 12. januara 2001., koja omogućava gonjenje i kažnjavanje počilaca krivičnog dela trgovine ljudima i predviđa pomoć i zaštitu žrtava trgovine.
- Osnovana je posebna policijska jedinica, Jedinica za istrage u deliktima trgovine ljudima i prostitucije (JITP), u oktobru 2000., koja istražuje krivična dela vezana za trgovinu ljudima i prostituciju.
- Uvedene su mere za zaštitu svedoka donošenjem Uredbe UNMIK 2001/20,¹¹⁷ O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku i osnivanjem Jedinice za zaštitu svedoka (JZS).¹¹⁸
- Jedinica za prava i pomoć žrtvama je osnovana pod pokroviteljstvom OP i ima mandat da pruža različite vrste pomoći žrtvama trgovine ljudima.¹¹⁹

Iako ove mere predstavljaju pozitivan razvoj u ovoj oblasti, problemi istaknuti u prethodnom tekstu još uvek daju razlog za zabrinutost. Neki od ovih problema su istaknuti u prethodnim izveštajima OEBS¹²⁰ ali je napredak u njihovom rešavanju spor.

¹¹⁷ Stupila na snagu 19. septembra 2001.

¹¹⁸ Takođe i Administrativno uputstvo 2002/25, kojim se primenjuje Uredba 2001/20, doneseno juna 2001.

¹¹⁹ JPPŽ je osnovana u januaru 2002. da bi se osigurala koordinisana i višestruka pomoć svim žrtvama zločina, uključujući i žrtve trgovine ljudima.

¹²⁰ Pregled II, na strani 55, Pregled III, na strani 47; Pregled IV, na strani 17.

Propust vlasti UNMIK da pruže sklonište za svedoke kako bi se garantovala njihova fizička zaštita

Ovom problemu je dato detaljno razmatranje u delu ovog izveštaja koji se bavi zaštitom svedoka.

Propust da se omogući adekvatan pismeni/usmeni prevod na sudu za optuženog i svedoke

Do danas, jedan od glavnih problema u predmetima vezanim za trgovinu ljudima jeste propust sudova da omoguće odgovarajući prevod za osumnjičene/optužene i svedoke.¹²¹ Kada su u pitanju osumnjičeni ili optuženi, pravo osobe da bude obaveštena na jeziku koji razume o prirodi optužbi za koje se tereti¹²² i pravo na prevodioca tokom sudskog postupka gde ne razume ili ne govori jezik koji se koristi na sudu utemeljena su i u važećem domaćem i međunarodnom pravu.¹²³ Pored toga, domaći zakon predviđa da svedoci imaju pravo na upotrebu sopstvenog jezika u toku sudskog postupka i da svedoci u predmetima vezanim za trgovinu ljudima imaju prava na besplatne prevodilačke usluge na jeziku po sopstvenom izboru.¹²⁴

Povrede ovih odredbi OEBS stalno uočava širom Kosova, bez obzira na činjenicu da je ovo istaknuto u prethodnim izveštajima OEBS.¹²⁵

Petog februara 2003., jedna Bugarka i jedan kosovski Albanac su oglašeni krivima za trgovinu ljudima i osuđeni na jednu godinu, odnosno na godinu i po, uslovnog zatvora pred Okružnim sudom u Peći/Pejë. Optužena Bugarka bila je lišena svog prava da bez odlaganja bude obaveštena o prirodi optužbi za koje se tereti, gde joj je optužnica izrečena na albanskom iako ne govori niti razume albanski jezik.¹²⁶ Štaviše, na osnovu pretpostavke sudije da optužena pomalo razume srpski, na raspolaganje su joj stavljene usluge srpskog prevodioca na sudu (tokom pretresa ni u jednom trenutku nije bio obezbeđen prevodilac za bugarski). Međutim, kada je kasnije tokom njenog svedočenja postalo očigledno da ona nije u stanju da komunicira na srpskom, sudija nije odložio pretres i zatražio prevodioca za bugarski.¹²⁷

¹²¹ Videti Pregled IV, na strani 20.

¹²² Član 4 KZK SRJ predviđa da osumnjičeni imaju prava da saznaju i razumeju optužbe za koje se terete od prvog ispitivanja. Uredba UNMIK 2001/28 O pravima lica koja su uhapsili organi reda navodi da uhapšeno lice ima pravo da bude obavešteno o razlozima svog hapšenja na jeziku koji razume. Pored toga, član 6(3)(a) Evropske konvencije i član 14(3)(a) ICCPR predviđaju da svako ko je optužen za krivično delo ima pravo da bez odlaganja bude obavešten na jeziku koji razume o prirodi i razlogu za optužbe protiv njega/nje. Videti takođe odluku Evropskog suda u predmetu *Brozicek v Italy*, 19. decembra 1989.

¹²³ Član 7(2) predviđa da osumnjičeni ili optuženi imaju pravo da koriste sopstveni jezik tokom istražnog postupka i tokom glavnog pretresa; kada se postupak ne vodi na jeziku koji to lice razume, obezbediće se usmeno prevođenje iskaza i dokumenata. Pored ovoga, i član 6(3)(e) Evropske konvencije i član 14(3)(f) ICCPR predviđaju besplatnu pomoć prevodioca ukoliko osumnjičeni ili optuženi ne razumeju ili ne govore jezik koji je u službenoj upotrebi na sudu. Evropski sud, dalje, u predmetu *Kamasinski v. Austria*, od 19. decembra 1989., smatra da u pogledu potrebe da prava garantovana članom 6(3) budu praktična i efikasna, obaveza nadležnih vlasti nije ograničena na dodelu prevodioca, već, ako ih se upozori u posebnim okolnostima, može se takođe proširiti na određenu potonju kontrolu nad adekvatnošću takvog prevoda; videti takođe odluku Evropskog suda u predmetu *Luedicke, Belkacem and Koc v. Germany*, 28. novembar 1978. Pored toga, Komitet za ljudska prava smatra u Opštem komentaru 13, stav 13 (koji je Komitet za ljudska prava usvojio u skladu sa članom 40, stav 4 ICCPR) da je pravo na prevodioca integralni deo prava na odbranu i prava na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane.

¹²⁴ Videti član 7(2) ZKP SRJ koji predviđa da svedoci imaju pravo na upotrebu sopstvenog jezika tokom instražne faze i glavnog pretresa; kada se postupak ne vodi na jeziku koji to lice razume, obezbediće se usmeno prevođenje iskaza i dokumenata, i videti član 10.1(a) Uredbe UNMIK 2001/4.

¹²⁵ Videti Pregled I, na strani 21; Pregled III, na strani 66.

¹²⁶ Prema navodima advokata, optužena je obaveštena o prirodi navoda optužnice na jeziku koji razume tek na dan suđenja (kada joj je optužnica pročitana na srpskom).

¹²⁷ Pretpostavka da optužena u izvesnom stepenu razume i govori srpski bila je zasnovana na razumevanju sudije da je optužena, tokom istražnog postupka, tvrdila da je u stanju da malo govori srpski. Kasnije je, međutim, prevodilac izjavio na sudu da nije u stanju u potpunosti da razume optuženu jer ona koristi mnoge reči bugarskog, koje on nije razumeo. Kao

U predmetu pred Okružnim sudom u Prištini/Prishtinë u maju 2002., koji se ticao jedne Rumunke optužene za trgovinu ljudima, optužena je govorila vrlo malo engleski ili albanski, ali je sud propustio da joj obezbedi prevodioca za rumunski. Obezbeđen joj je prevodilac za engleski/albanski tokom davanja iskaza (ali ne za vreme čitanja optužnice), ali je tokom pretrese predsednik veća samo diktirao različite iskaze u sudski zapisnik, a nikakav prevod postupka nije bio obezbeđen. To je optuženu lišilo prava da bude obaveštena o prirodi navoda za koje se tereti i prava da joj se sudi na jeziku koji razume.

Ove povrede prava se nastavljaju bez obzira na činjenicu da je OP osnovalo službu prevodilaca koji su na raspolaganju da na celom Kosovu prisustvuju sudskom postupku i pruže prevodilačke usluge na albanskom, srpskom, rumunskom i ruskom, prema potrebi.¹²⁸ Izgleda da sudije ili nisu svesne da prevodioci postoje, ili propuštaju da traže njihove usluge kada je to potrebno.

Prihvatanje dokaza u predmetima vezanim za trgovinu ljudima u okolnostima kada se krše proceduralne garantije koje imaju za cilj da zaštite navodne počinioce u krivičnom postupku

U prethodnom Pregledu, OEBS je izrazila zabrinutost u vezi zanemarivanja od strane sudija, tužilaca i odbrane procedura namenjenih ostvarenju garantije za pravičan postupak prema osumnjičenicima i optuženima u svim fazama krivičnog postupka.¹²⁹ Sudije nastavljaju prenebrgavanje ovih procedura. Najuočljiviji je problem da prihvataju dokaze u fazi glavnog pretresa u predmetima vezanima za trgovinu ljudima u okolnostima gde optuženom ili njegovom/njenom braniocu nije pružena prilika da dokaze ospore.

Prema važećem zakonu, u slučajevima kada svedok daje izjavu u istražnoj fazi krivičnog postupka, taj svedok i dalje mora svedočiti na glavnom pretresu, i samo u određenim izuzetnim okolnostima se izjava svedoka u prethodnom postupku može pročitati u zapisnik na glavnom pretresu.¹³⁰ Razlog za postojanje ove odredbe jeste da se optuženom ili njegovom/njenom braniocu pruži prilika da ispitaju svedoka na suđenju i da se omogući krivičnom veću da proceni verodostojnost svedoka ocenom njegovog/njenog ponašanja. Međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava takođe garantuju pravo optuženog ili njegovog/njenog branioca da provere i ispitaju svedoke na javnom pretresu.¹³¹ Svako odstupanje od ove procedure ne sme ugroziti prava optuženog. U ovom pogledu, domaći zakon uključuje upozorenje da kada je moguće da svedok koji daje izjavu tokom istražne faze postupka neće prisustvovati kasnijem suđenju, tužilac, osumnjičeni i advokat mogu prisustvovati ispitivanju svedoka u istražnoj fazi i ispitati svedoka.¹³² Ova odredba time otklanja nepovoljnost po optuženog kada se

odgovor na ovo, predsednik veća je naložio prevodiocu da nastavi da prevodi što bolje može i dodao da bi optužena trebalo da govori glasnije jer jedan od sudija u veću malo govori bugarski. U stvari, bilo je nejasno da li optužena daje iskaz na srpskom ili na bugarskom (ili na mešavini oba jezika), ali ono što je bilo jasno jeste da prevodilac nije mogao da ispravno i u potpunosti prenese njeno svedočenje sudu. Sud nije izuzet od svoje obaveze da obezbedi kvalifikovanog prevodioca samo zato što je jedan od sudija u krivičnom veću pomalo razumeo bugarski.

¹²⁸ OP trenutno zapošljava prevodioce za srpski, albanski, i jednog prevodioca za rumunski. Takođe koriste usluge dvoje ruskih slobodnih prevodilaca samo kada je potrebno.

¹²⁹ Videti Pregled IV, strana 18.

¹³⁰ Videti član 333 ZKP SRJ.

¹³¹ I član 6(3)(d) Evropske konvencije i član 14(3)(e) ICCPR propisuju da osumnjičeni/optuženi ima pravo da ispita svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispitaju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega. Evropski sud ovo interpretira u značenju da "ispitivanje svedoka mora generalno biti adversarijalno" i da "svi dokazi se moraju u principu pružiti u prisustvu optuženog na javnoj raspravi u cilju adversarijalnih argumenata", videti *Barbera, Messegue, and Jabardo v. Spain*, 6. decembar 1988., stav 78; *McCann and Others v. The U.K.*, 27. septembar 1995., stav 47; *Asch v. Austria*, 26. april 1991. stav 27; *A.M. v. Italy*, 14. decembar 1999., stav 25; *Delta v. France*, 19. decembar 1990., stav 36.

¹³² Videti član 168(8) ZKP SRJ.

kasnije iskaz takvog svedoka pročita u zapisnik na glavnom pretresu, a procedura je u skladu sa međunarodnim standardima i jurisprudencijom za zaštitu ljudskih prava.¹³³

U predmetima vezanim za trgovinu ljudima primarni svedoci su obično žrtve trgovine i, mada one mogu dati iskaz u istražnoj fazi krivičnog postupka, u najvećem broju slučajeva ne prisustvuju suđenju jer se normalno repatriiraju pre nego što suđenje počne.¹³⁴ U svetlu ove činjenice, istražne sudije u predmetima koji se tiču trgovine ljudima bi trebalo da se trude da pouče odbranu o pravu da prisustvuju istražnoj fazi postupka kako bi odbrani pružili priliku da ispita svedoka. Propust istražnog sudije ili odbrane da poštuju ovaj postupak može imati ozbiljne posledice na glavnom pretresu i po tužilaštvo i po odbranu kada svedok ne prisustvuje glavnom pretresu. Odbrana, na primer, može uložiti prigovor na prihvatanje svedočenja datog svedoka bez njegovog/njenog prisustva na osnovu kršenja prava optuženog kada je istražni sudija propustio da optuženom da priliku da ospori takve dokaze.

Pored toga, kada sud prihvati ovo gledište i smatra da se ovakvo svedočenje ne može prihvatiti na sudu, u okolnostima kada je iskaz takvog svedoka primarni ili jedini dokaz za tužilaštvo, to može rezultirati povlačenjem optužnice. Gde se odbrana ne usprotivi prihvatanju svedočenja svedoka koje odbrana nije bila u prilici da ospori, to može imati za posledicu kršenju prava optuženog na pravično suđenje. Praćenje predmeta vezanih za trgovinu ljudima od strane OEBS stalno otkriva propust istražnih sudija da odbranu pouče o pravu da prisustvuju ispitivanju svedoka ili da odrede branioca koji će zastupati osumnjičene pri istražnim saslušanjima žrtava/svedoka. Takođe je primećeno da branioci propuštaju da prisustvuju istražnim saslušanjima u slučajevima kada su u stvari bili poučeni o pravu prisustva. U nekim slučajevima je zabeleženo da su branioci jednostavno imali stanovište da njihovo prisustvo na istražnim saslušanjima svedoka nije potrebno.¹³⁵ Štaviše, sve ovo nije obavezno imalo za posledicu kolaps argumenata optužnice. U nekoliko predmeta kada je krivično veće nastavilo da čita iskaze koje su dali svedoci u istražnoj fazi postupka u zapisnik na glavnom pretresu, u okolnostima kada branilac nije bio poučen o pravu da prisustvuje ispitivanju tog svedoka, ni branilac niti tužilac niti članovi krivičnog veća nisu uložili primedbe na ovakav postupak, čime su iskazali potpuno nepoštovanje za odredbe važećeg zakona kako je izneseno u prethodnom tekstu.

Međutim, u jednom predmetu koji je pratila OEBS, primećeno je da kada je branilac uložio prigovor vezan za prihvatanje iskaza svedoka u takvim okolnostima, krivično veće je zanemarilo njegov prigovor.

U predmetu dvojice kosovskih Albanaca okrivljenih za trgovinu ljudima i osuđenih na četiri godine zatvora pred Okružnim sudom u Prištini/Pristině u maju 2002., sud je optužene osudio na osnovu pismenog iskaza dve žrtve/svedoka (obe etničke Turkinje iz Bugarske) date istražnom sudiji. Mada su optuženi prisustvovali istražnom saslušanju svedoka, nisu u to vreme imali branioca, a istražni sudija im nije dodelio branioca koji bi ih zastupao. Tokom završnog podneska krivičnom veću, branilac je osporio

¹³³ U predmetu *Kostovski v. The Netherlands*, op. cit. beleška 44, u stav 41, Evropski sud je držao da, po pravilu, prava garantovana prema članu 6(3)(d) zahtevaju da se optuženom da odgovarajuća prilika da ospori i ispita svedoka protiv sebe, bilo u vreme kada svedok daje svoj iskaz ili u kasnijoj fazi postupka, te da iskaz svedoka ne mora uvek da se da na javnom pretresu na sudu: koristiti kao dokaz takve iskaze dobijene u fazi prethodnog postupka nije po sebi u neskladu sa članom 6(3)(d), pod uslovom da se poštuju prava odbrane. Videti takođe *McCann and Others v. The United Kingdom*, op. cit. Beleška 44, u stavu 47; *Asch v. Austria*, op. cit. beleška 44, u stavu 27; *A.M. v. Italy*, op. cit. beleška 44, u stavu 25; *Delta v. France*, op. cit. beleška 44, u stavu 36.

¹³⁴ Uporedite član 5 Uredbe UNMIK 2001/4, koja predviđa da se dobrovoljna repatrijacija žrtava ne može sprečiti ili odložiti uzimanjem iskaza bilo od strane organa za sprovođenje zakona ili istražnog sudije.

¹³⁵ Videti dalje predmet praćen u Okružnom sudu u Prištini/Pristině u martu 2002., na strani 41.

prihvatljivost iskaza svedoka na osnovu toga što mu nije bila data prilika da ove svedoke ispita.¹³⁶ Međutim, sud nije ovo razmotrio i nije uzeo u obzir ni važeći domaći niti međunarodni zakon.

Optuženi u pomenutom i mnogim drugim predmetima su okrivljeni na osnovu dokaza čiju istinitost njihov branilac ne može osporiti, što predstavlja ozbiljnu povredu njihovog prava na pravično suđenje.

Propust da se izreknu kazne u predmetima vezanim za trgovinu ljudima koje su u skladu sa zakonskim odredbama o kaznama

OEBS, posle doslednog praćenja istrage i suđenja u predmetima vezanim za trgovinu ljudima, izražava tekuću zabrinutost u pogledu stava sudija kada izriču kazne u ovim predmetima. Namera OEBS nije niti da ispituje proces donošenja sudskih odluka u kontekstu odmeravanja dokaza, niti da komentariše većanje, niti da komentariše oslobađajuće presude. OEBS, međutim, želi da izrazi zabrinutost u vezi nekih presuda koje su izrečene osuđenima za trgovinu ljudima koje nisu u skladu sa zakonskim odredbama o kaznama za ovo delo.

Uredba UNMIK 2001/4 predviđa kazne za osudu za delo trgovine ljudima od dve godine do 12 za učestvovanje ili pokušaj učestvovanja u trgovini ljudima, dve do 15 godina kada je žrtva maloletna, i od dve godine do 20 kada se nađe da je lice krivo za organizovanje grupe u svrhu vršenja ili pokušaja vršenja dela trgovine ljudima.¹³⁷ Vredi primetiti da ovo nisu samo smernice za izricanje kazni, već su prametri koje određuje zakon sa obavezujućom namerom. Međutim do danas, sudije u pojedinim predmetima vezanim za trgovinu ljudima ne poštuju najmanju predviđenu kaznu. U izvesnom broju predmeta izrečene su kazne manje od dve godine zatvora. Ovakva praksa krši važeći zakon, i ujedno izaziva opravdanu zabrinutost u vezi načina na koji domaći sudovi procenjuju težinu krivičnih dela vezanih za trgovinu ljudima. Razlog za donošenje Uredbe UNMIK 2001/4 bio je da se postavi visok stepen krivične odgovornosti i kazne za one koji se osude za dela trgovine ljudima. Praksa domaćih sudova nije u skladu sa ciljem novog zakona. Ovo predstavlja mogućnost da se ozbiljno potkopaju pokušaji međunarodne zajednice u borbi protiv trgovine ljudima u regionu.

Preporuka

- Odeljenje pravde bi trebalo da uputi cirkularno pismo za pravosuđe svim sudijama i tužiocima kojim će ih obavestiti da se na zahtev mogu uputiti prevodioci da prisustvuju sudskom postupku.

¹³⁶ On je, međutim, propustio da podnese da prihvatanje iskaza svedoka kao dokaz takođe predstavlja povredu važećeg međunarodnog prava, naime člana 6(3)(d) Evropske konvencije i člana 14(3)(e) ICCPR.

¹³⁷ Videti dalje član 2 Uredbe 2001/4 koji predviđa:

- 2.1 Bilo koja osoba koja učestvuje ili pokuša da učestvuje u trgovini ljudima vrši krivično delo za koje je predviđena kazna zatvora u trajanju od dve (2) do dvanaest (12) godina
- 2.2 Ako žrtva trgovina ima manje od 18 godina, maksimalna kazna za osobu koja je angažovana u trgovini biće petnaest (15) godina zatvora.
- 2.3 Bilo koja osoba koja organizuje grupu osoba u svrhu vršenja dela iznetih u stavovima 2.1 i 2.2 čini krivično delo za koje je predviđena kazna zatvora u trajanju od pet (5) do dvadeset (20) godina zatvora.
- 2.4 Bilo koja osoba koja iz nehata olakša izvršavanje trgovine ljudima vrši krivično delo za koje je predviđena kazna u trajanju od šest meseci do pet (5) godina zatvora.

Pravo na pristup delotvornom advokatu

Problemi

Advokati ne štite interese svojih klijenata:

- Advokati iznova propuštaju da ulože prigovor na prihvatanje dokaza u okolnostima kada to ide na štetu odbrane njihovih klijenata i kada su potencijalno neprihvatljivi prema važećem zakonu.
- Advokati propuštaju da ospore prihvatljivost dokaza dobijenih mučenjem ili sredstvima prinude.
- Advokati ne ulažu prigovor u slučajevima kada njihovi klijenti nisu bili odmah upoznati sa razlozima hapšenja i prirodom optužbi.
- Advokati ne vrše odgovarajuće pripreme za sudski pretres ili ne zahtevaju odgovarajuće vreme za pripremu odbrane.

Uvod

Advokati su obavezni da postupaju u najboljem interesu svojih klijenata. ZKP SRJ obavezuje advokate da igraju aktivnu ulogu tokom čitavog postupka kako bi se obezbedilo poštovanje prava i interesa njihovih klijenata.¹³⁸ Međunarodno pravo takođe postavlja advokatima sličnu obavezu.¹³⁹

Praćenje sudskog postupka u proteklom periodu otkriva da u mnogim slučajevima advokati propuštaju da savetuju i zastupaju svoje klijente na delotvoran način.¹⁴⁰ Oni posebno propuštaju da poštuju procedure predviđene da garantuju pravo njihovih klijenata na pravično suđenje. Kontinuirano praćenje sudskog postupka otkriva da je ovo tekući problem.

Propust da se uloži prigovor na prihvatanje dokaza u okolnostima kada bi to išlo na štetu odbrane i kada su dokazi potencijalno neprihvatljivi prema važećem zakonu

I domaće i međunarodno pravo zahtevaju da se svi dokazi tužioca u krivičnom postupku izvedu u prisustvu optuženog na javnom suđenju uz adversarijalne argumente.¹⁴¹ Ovo je ključno za pravo optuženog na pravično suđenje. Važeći zakon predviđa izuzetak kako bi se osiguralo da pravo optuženog na pravično suđenje nije povređeno u okolnostima kada svedok koji je dao iskaz pred istražnim sudijom verovatno neće prisustvovati suđenju. U takvim okolnostima kada postoji namera da

¹³⁸ Videti Kodeks profesionalne etike advokata Kosova, odeljak pod naslovom "Dužnosti branioca", koji obavezuje sve advokate da savetuju i brane svoje klijente bez kašnjenja i savesno i usrdno, stav 2.1. Takođe videti Pregled III, na strani 28; Pregled I, na strani 45.

¹³⁹ Videti principe 13-15 Osnovnih principa o ulozi advokata, koji traže da advokati aktivno pomažu svojim klijentima savetujući ih o pravima i zastupajući ih na sudu tokom čitavog postupka i pružajući im usluge koje su 'i praktične i delotvorne'. Videti takođe odluku Evropskog suda u predmetu *Artico v. Italy*, 13. maj 1980.

¹⁴⁰ Videti Pregled I, na strani 49; Pregled II, na strani 38; Pregled III na strani 28; Pregled IV, na strani 18.

¹⁴¹ Za detaljnu raspravu o odredbama domaćeg i međunarodnog prava videti stranu 36 u ovom Pregledu.

se osloni na iskaz takvog svedoka na glavnom pretresu, važeći zakon predviđa da optuženi i njegov/njen advokat treba da budu poučeni o svom pravu da prisustvuju istražnoj fazi postupka i ispituju svedoka.¹⁴²

Međutim OEBS je pratila ponovljene propuste advokata da ulože prigovor u slučajevima gde navedena procedura nije poštovana, što je za posledicu imalo prihvatanje iskaza svedoka iz prethodnog postupka na glavnom pretresu u okolnostima kada advokatu nije pružena prilika da proveri dokaze. Ovo uglavnom proističe iz propusta istražnih sudija da se drže postupka ili iz propusta advokata da prisustvuje ispitivanju u prethodnom postupku, bez obzira na činjenicu da su bili poučeni o svom pravu da prisustvuju ispitivanju.

U predmetu pred Okružnim sudom u Prištini/Pristině u martu 2002., gde je jedan kosovski Albanac bio optužen za trgovinu ljudima, pošto je istražni sudija poučio advokata o njegovom pravu da prisustvuje saslušanju glavnih svedoka u prethodnom postupku, advokat je jednostavno odgovorio da nije neophodno da on bude prisutan.

U predmetu koji se tiče kosovskog Albanca, oglašenog krivim i osuđenog u julu 2002. pred Okružnim sudom u Prištini/Pristině na godinu dana zatvora zbog silovanja, optuženom je uskraćeno pravo na pravično suđenje kada je njegov advokat propustio da uloži prigovor na prihvatanje u zapisnik na glavnom pretresu dokaza koje su pružila dva glavna svedoka (dve žene iz Bugarske) u okolnostima kada mu nije bila pružena prilika da ove svedoke ispita tokom istražne faze postupka. Pored toga, sud je nastavio da čita izveštaj sudskog patologa u sudski zapisnik na glavnom pretresu bez obzira na činjenicu da ni krivično veće niti advokat nisu imali priliku da ospore i ispituju dokaze lekara. Optuženi je oglašen krivim prvenstveno na osnovu dokaza koje su pružila ova dva svedoka.

U jednom drugom predmetu pred Okružnim sudom u Prištini/Pristině koji se ticao kosovskog Albanca oglašenog krivim za ubistvo i osuđenog na deset godina i šest meseci zatvora u decembru 2002., optuženi je oglašen krivim prvenstveno na osnovu iskaza tri svedoka na saslušanju održanom u Nemačkoj u okolnostima kada advokat nije imao prilike da ove svedoke ispita.

Tri očevica¹⁴³ u ovom predmetu, koji žive u Nemačkoj, odbila su da dođu na Kosovo i sud je, u saradnji sa nemačkim vlastima, odlučio da ih sasluša u Nemačkoj, u skladu sa članom 330(1) ZKP SRJ.¹⁴⁴ U ovom slučaju, izgleda da je advokat ispravno obavešten o saslušanju i prema presudi, kancelarija međunarodnog tužioca je organizovala da advokat prisustvuje saslušanju u Nemačkoj.¹⁴⁵ Međutim, advokat se nije pojavio na aerodromu niti je prisustvovao saslušanjima u Nemačkoj, te stoga nije bilo prisutnog advokata koji bi zastupao optuženog.¹⁴⁶ U svojim iskazima sva tri svedoka su pouzdano identifikovala optuženog kao osobu koja je pucala na žrtvu.

Kada su iskazi tri svedoka pročitani u zapisnik na glavnom pretresu, advokat nije uložio prigovor na prihvatljivost iskaza. Umesto toga, on je izrazio žaljenje što su saslušanja održana u Nemačkoj otkrila

¹⁴² Za detaljnu raspravu o domaćem zakonu videti strane 35-36 ovog Pregleda.

¹⁴³ Pokušaji da se stupi u kontakt sa četvrtim svedokom u ovom predmetu nisu urodili plodom.

¹⁴⁴ Član 330(1) ZKP SRJ propisuje da ako se tokom glavnog pretresa sazna da svedok koji je pozvan da da iskaz, a koji prethodno nije bio saslušan, nije u stanju da se pojavi na sudu ili bi imao velike teškoće da se odazove pozivu, krivično veće može odrediti, ukoliko smatra da je njegov iskaz važan, da se svedok ispita van glavnog pretresa od strane predsedavajućeg sudije ili sudije koji je član veća. Videti takođe član 330(3) ZKP SRJ.

¹⁴⁵ Prema presudi, dogovoreno je da će troškove puta za advokata platiti budžet OP. Međutim, kako je potrebno vreme da se prikupe potrebni dokumenti ili obrade, dogovoreno je da će troškovi biti nadoknađeni kasnije. Advokat ni u jednom trenutku nije uložio prigovor na ovaj aranžman. U stvari, on je davao indicije da će pokušati da prisustvuje saslušanjima.

¹⁴⁶ Pre saslušanja svedoka, nemački sudija, dva međunarodna člana krivičnog veća i međunarodni tužilac su razmatrali mogućnost da postave nemačkog advokata koji će zastupati optuženog, ali nisu to učinili.

dokaze nepovoljne po njegovog klijenta. Pri izricanju krivice, veće je obrazložilo da je presuda zasnovana na iskazima tri očevica saslušana u Nemačkoj. Sud je takođe pomenuo da, "Iako ovi svedoci nisu bili ispitani od strane odbrane, advokat je sam priznao proučivši svedočenje ovih lica da njegovo prisustvo tokom ispitivanja ovih svedoka ne bi imalo nikakvog uticaja na iskaze koje su dali. Stoga je advokat nedvosmisleno ukazao na svoju nameru da ne ospori iskaze ili da, čak i kada bi to pokušao, ne bi bio u stanju da dovede u sumnju na verodostojnost ovih svedoka."

Ovaj predmet posebno izaziva ozbiljnu zabrinutost u vezi profesionalizma advokata i njegove sposobnosti da delotvorno zastupa svog klijenta. Optuženi je na kraju osuđen na deset godina i šest meseci zatvora samo na osnovu dokaza koje odbrana nije izložila probi.

Propust da se uloži prigovor na prihvatljivost dokaza dobijenih mučenjem ili sredstvima prinude

Opšte je prihvaćen zakon da dokazi, uključujući i priznanja osumnjičenih/optuženih dobijena kao rezultat mučenja ili drugih nehumanih ili ponižavajućih postupaka nisu prihvatljivi na suđenju. I važeće domaće i međunarodno pravo jasno predviđaju odbacivanje takvih dokaza.¹⁴⁷ U suđenju za ubistvo u pokušaju pred Okružnim sudom u Gnjilanu/Gjilan u avgustu 2002., advokat nije uložio prigovor na prihvatanje priznanja svog klijenta mada je bio svestan da je ono dobijeno prinudom. Međunarodni tužilac u ovom predmetu je tražio da se dokaz prihvati.

Predmet se ticao četiri kosovska Albanca optužena za pokušaj ubistva kosovskog Albanca bivšeg komandanta (Oslobodilačke vojske Kosova) OVK. Okolnosti predmeta bile su da su dvojicu optuženih kojima je suđeno otela lica za koja se veruje da su bili nepoznati saradnici žrtve i odvela ih u napuštenu kuću gde je, posle navodnog prebijanja, otetima iznuđeno priznanje zločina snimljeno na video traku. Posle takozvanog priznanja, dvojica optuženih su izručeni američkom KFOR, i kasnije predati organima za sprovođenje zakona UNMIK. Međunarodni sudija u ovom predmetu je tražio da se snimljena priznanja prihvate kao sudski dokaz u predmetu bez obzira na činjenicu da i domaći važeći zakon i međunarodno pravo jasno predviđaju odbacivanje ovakvih dokaza.¹⁴⁸ Sud je, međutim, smatrao da ovaj dokaz nije prihvatljiv.

Propust advokata u ovom predmetu da uloži prigovor na prihvatanje priznanja klijenta kada je znao za okolnosti pod kojima je priznanje dobijeno, predstavlja ozbiljan propust s njegove strane da zaštiti osnovne garantije ljudskih prava svog klijenta.

Propust advokata da uloži prigovor u slučajevima kada njegov/njen klijent nije odmah bio upoznat sa razlozima hapšenja i prirodom optužbi

Propust da se osumnjičeni ili optuženi odmah upozna sa razlozima hapšenja i navodima protiv sebe krši pravo osumnjičenog na pravično suđenje i prema domaćem¹⁴⁹ i prema međunarodnom pravu.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Videti ZKP SRJ, član 218, stavovi 7-8; član 12 Deklaracije protiv torture; član 15 Konvencije protiv torture; član 6 Evropske konvencije; smernica 16 Smernica o ulozi tužilaštva i član 69(7) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda.

¹⁴⁸ Bilo je čvrstih indicija u ovom predmetu da su dokazi dobijeni pod prinudom. Oni su takođe prikupljeni van okvira sudske istrage i od strane neovlašćenih i neslužbenih lica.

¹⁴⁹ Za detaljnu raspravu o odredbama domaćeg i međunarodnog prava videti *op. cit.*, beleška 35.

¹⁵⁰ Videti takođe član 5(2) Evropske konvencije. Evropski sud smatra da član 5(2) predviđa 'osnovnu garantiju da svako uhapšeno lice treba da bude upoznato zaštoje lišeno slobode. Svakom uhapšenom licu se mora reći jednostavnim, a ne stručnim, jezikom koji može razumeti najvažnije pravne i činjenične osnove za njegovo hapšenje, tako da bude u stanju, ukoliko hoće, da pred sudom ospori zakonitost hapšenja', videti *Fox, Campbell & Hartley v. United Kingdom*, 30. avgust 1990., stav 40.

Povrede ovih odredbi i dalje se stalno beleže na celom Kosovu. Nekoliko slučajeva je istaknuto u ovom izveštaju kada osumnjičeni ili optuženi nisu bili upoznati sa navodima protiv sebe zbog teškoća sa prevodom, a advokati nisu uložili prigovor.¹⁵¹ Međutim, u nekim slučajevima gde nije bilo teškoća sa pismenim ili usmenim prevodom, osumnjičeni i optuženi ipak nisu bili obavješteni o navodima.

Na primer, u predmetu pred Okružnim sudom u Mitrovici/Mitrovicë u oktobru 2002. u vezi četiri osumnjičena kosovska Albanca optužena za silovanje, protivpravno pritvaranje i kidnapovanje, od kojih su trojica bili maloletni, dvojici osumnjičenih je uskraćeno pravo da saznaju i razumeju navode protiv sebe. Međunarodni istražni sudija na početku istražnog saslušanja osumnjičene nije upoznao sa navodima optužbe ili osnovima za sumnju da su počinili navedena dela. Kada je branilac prvog maloletnika ukazao na ovo, međunarodni istražni sudija je odgovorio da je njegov klijent trebalo da zna za navode s obzirom da je bio u policijskom pritvoru. Tek kada je dotični advokat insistirao da istražni sudija upozna njegovog klijenta sa prirodom navoda, osumnjičeni je o tome obavješten¹⁵²

Međutim, nijedan od branilaca koji su zastupali drugo dvoje osumnjičenih maloletnika nije reagovao pre nego što su njihovi klijenti dali iskaz pred istražnim sudijom. Jedan od advokata je postavio ovo pitanje tek na kraju saslušanja svog klijenta i osumnjičeni je o prirodi navoda obavješten tek tada. Advokat je reagovao tako što je izjavio da je veoma iznenađen da čuje da je njegov klijent optužen za dotična krivična dela i dodao da bi postavljao svom klijentu druga pitanja da je bio upoznat sa prirodom navoda.

Propust advokata da se umeša u istražni postupak kada je postalo očigledno da istražni sudija nije osumnjičenog upoznao sa navodima za koje se tereti predstavlja ozbiljno neispunjavanje obaveze advokata da štiti prava i interese svojih klijenata.

Propust advokata da se odgovarajuće pripreme za glavni pretres ili da zahtevaju vreme da bi to učinili

I važeći domaći zakon i međunarodno pravo predviđaju da se optuženom mora dati dovoljno vremena da se pripremi za svoju odbranu.¹⁵³ Međutim, OEBS je primetila da ovo pravo krše ne samo sudovi već i branioci, koji ne traže dovoljno vremena kako bi pripremili odbranu svog klijenta. Ovaj problem je naročito uočljiv u drugostepenom postupku pred Vrhovnim sudom.

Jedan takav slučaj ticao se nemačkog građanina oglašenog krivim za terorizam, ubistvo i pokušaj ubistva i osuđenog na 23 godine zatvora pred prvostepenim sudom. Pošto je odbrana uložila žalbu Vrhovnom sudu, glavni tužilac je jedanaest dana kasnije podneo sumarno argumentovan odgovor predlažući da sud odbaci žalbu odbrane kao neosnovanu. Nikakav drugi podnesak nije stigao iz tužilaštva do nekoliko minuta pred početak žalbenog pretresa, kada je međunarodni tužilac uručio odgovor na četrnaest stranica na engleskom jeziku braniocu kosovskom Albanu. Bez obzira na činjenicu što je advokat Albanac

¹⁵¹ Videti primere analizirane na stranama 34-35 ovog Pregleda.

¹⁵² Istražni sudija je svoj propust da to učini ranije opravdao izjavivši da je bio u žurbi i nije imao vremena da tako postupi.

¹⁵³ Videti član 11.3 ZKP SRJ, te takođe član 6(3)(b) Evropske konvencije i član 14(2)(b) ICCPR, gde ova oba ova poslednja predviđaju da svako lice optuženo za krivično delo ima pravo na odgovarajuće vreme i uslove za pripremanje svoje odbrane. Ovo je potvrđeno jurisprudencijom Evropskog suda u brojnim prilikama kada sud dosledno drži da “u skladu sa principom ravnopravnosti strana u postupku, kao jednoj od odlika šireg koncepta pravičnog suđenja, svakoj strani se mora pružiti razumna prilika da izvede svoje dokaze u uslovima koji je ne dovode u nepovoljan položaj vis-à-vis protivnika”, obratiti pažnju takođe na odluku Evropskog suda u predmetu *Bulut v. Austria*, 22. februar 1996., stav 47; *Foucher v. France*, 18. mart 1997., stav 34; *Lanz v. Austria*, 31. februar 2002., stav 57. Sud takođe naglašava “potrebu da se poštuje pravo na adversarijalni postupak, primećujući da to podrazumeva pravo stranaka da imaju saznanja o i daju komentare na sve izvedene dokaze ili podnesene opservacije”, videti *Kress v. France*, 7. april 2001., stav 65; *Brandstetter v. Austria*, 28. avgust 1992., stav 67; *Kremzow v. Austria*, 21. septembar 1993., stav 48; *Campbell and Fell v. U.K.* 28. jun 1984. u stavu 113.

postavio pitanje zakasnelog uručenja, kao i činjenicu da pismeni podnesci tužioca nisu bili prevedeni na albanski jezik, branilac nije tražio odlaganje pretresa koje bi mu omogućilo da se u potpunosti upozna sa argumentima tužioca. Umesto toga, on se namerno uzdržao od svog prava da usmeno odgovori tužiocu.

Advokati takođe krše pravo svog klijenta na odgovarajuće vreme za pripremu za glavni pretres u okolnostima kada propuste da traže vreme za konsultacije u poverenju sa klijentom u vezi njegove odbrane. U pravu na adekvatno vreme i uslove za pripremu odbrane je implicirano da osumnjičeni ili optuženi ima pravo da nasamo komunicira sa svojim braniocem, bez prisustva policije ili drugih službenih lica.¹⁵⁴ Međutim, OEBS je tokom praćenja predmeta primetila nekoliko slučajeva kada osumnjičeni ili optuženi nisu bili u stanju da ostvare ovo pravo, a advokati se nisu usprotivili ili nisu tražili više vremena koje će im omogućiti pripremu odbrane.

U predmetu praćenom pred Okružnim sudom u Mitrovici/Mitrovicë u septembru 2002. u vezi optuženog koji je u vreme navodnog počinjenja dela bio maloletan a optužen je za silovanje i protivprirodni blud, branilac određen od strane suda je zamolio sud da mu odobri nekoliko minuta da nasamo sa klijentom razmotri slučaj pre početka glavnog pretresa. Pošto je dozvoljen kratak period za konsultacija izvan sudnice, javni tužilac se pozvao na odredbu domaćeg zakona i zatražio da se advokat pozove nazad u sudnicu.¹⁵⁵ Bez prigovora, advokat se vratio u sudnicu i pretres je počeo. Branilac nije tražio dodatno vreme koje bi mu dozvolilo da se konsultuje sa klijentom uprkos činjenici da je predmet uključivao veoma ozbiljne navode protiv njegovog klijenta i zahtevao detaljne pripreme. Pored toga, advokat je trebalo da se osloni na odredbe domaćeg zakona, koji predviđa neograničen pristup i konsultacije sa optuženim kada se jednom podigne optužnica.¹⁵⁶ U ovom slučaju, zakonska odredba na koju se oslonio tužilac, naime član 74.1 ZKP SRJ, ne može se primeniti jer se odnosi samo na istražno saslušanje, ali branilac je takođe propustio da pokrene ovo pitanje.¹⁵⁷ Na kraju pretresa optuženi je oglašen krivim i osuđen na osam godina zatvora.

Slučajevi poput ovog služe da istaknu činjenicu da advokati na celom Kosovu redovno propuštaju da zastupaju interese svojih klijenata.

¹⁵⁴ Jurisprudencija Evropskog suda ovo potvrđuje, videti dalje *Campbell & Fell v. United Kingdom*, 28. jun 1984., stav 113. Obratiti takođe pažnju na Uredbu UNMIK 2001/28, koja eksplicitno daje odredbe koje štite ovo pravo. Član 3.3 ove Uredbe predviđa da uhapšeno lice ima pravo da u poverenju komunicira sa braniocem, usmeno ili pismeno i da komunikacija između uhapšenog lica i njegovog ili njenog advokata može biti u vidokrugu ali ne u dometu sluha organa za sprovođenje zakona.

¹⁵⁵ Videti član 74(2) ZKP SRJ, koji predviđa da optuženi može razgovarati sa braniocem samo u prisustvu istražnog sudije ili drugih službenih lica tokom istražnog saslušanja.

¹⁵⁶ Član 74(3) ZKP SRJ propisuje da kada se završi istraga, ili kada se podigne optužnica ili optužni predlog podigne bez sprovođenja istrage, optuženom se ne može zabraniti da se slobodno i bez nadzora dopisuje i razgovara sa svojim braniocem; videti takođe jurisprudenciju međunarodnog humanitarnog prava, citirano, *op. cit.* beleška 70.

¹⁵⁷ Treba, međutim, primetiti da je OEBS dosledno iznosila gledište da je član 74(1) ZKP SRJ, koji ograničava pristup optuženog advokatu dok je u pritvoru sve dok nije saslušan, u suprotnosti sa međunarodnim pravom, videti Pregled II na stani 13 i Specijalne izveštaje SPPS VII i VIII o Pravu na delotvornog branioca, od maja, odnosno jula 2000.

DEO 5:

ZNAČAJAN RAZVOJ U OBLASTI PRAVNOG SISTEMA

Od prethodnog pregleda OEBS sistema krivičnog pravosuđa došlo je do značajnog razvoja događaja, od kojih su neki navedeni u daljem tekstu.

1. Uredbe

Uredba UNMIK 2003/1, O izmenama i dopunama važećeg zakona o krivičnim delima koja sadrže seksualno nasilje, doneta 6. januara 2003.

Uredba UNMIK 2002/20, O izmenama i dopunama Uredbe UNMIK 2000/64, O naimenovanju međunarodnih sudija/tužilaca i/ili promeni mesta vođenja postupka, doneta 14. decembra 2002.

Uredba UNMIK 2002/7, O upotrebi u krivičnom postupku zapisnika saslušanja koje su izvršili organi reda, doneta 28. marta 2002.

Uredba UNMIK 2002/6, O skrivenim i tehničkim merama praćenja i istrage, doneta 18. marta 2002.

2. Administrativna uputstva

Administrativno uputstvo 2003/1 za primenu Uredbe UNMIK 2001/7, O dozvolama za posedovanje oružja na Kosovu, doneto 17. januara 2003.

Administrativno uputstvo 2002/25 za primenu Uredbe UNMIK 2001/20, O zaštiti oštećenih strana i svedoka u krivičnom postupku, doneto 13. novembra 2002.

3. Nadzorni odbor za ljudska prava i Međugencijska radna grupa za ljudska prava

OEBS je ranije izrazila zabrinutost zbog nepostojanja revizije uredbi UNMIK sa stanovišta ljudskih prava.¹⁵⁸ U ovom pogledu, OEBS pozdravlja osnivanje Nadzornog odbora za ljudska prava (Odbor) i Međugencijske radne grupe za ljudska prava (Međugencijska radna grupa) juna 2002., što označava znatno poboljšanje situacije u odnosu na prethodni izveštaj SPPS. Cilj Odbora je da “razmotri i složi se o delovanju i politici koja će ojačati zaštitu ljudskih prava na Kosovu i osigurati da delovanje i politika svih stubova UNMIK budu u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava.”¹⁵⁹ Međugencijska radna grupa ima ulogu “servera” za Odbor i mandat da “izvrši reviziju iz perspektive ljudskih prava nacrta uredbi i administrativnih uputstava koji se pripremaju na inicijativu komponenata UNMIK [i može takođe] vršiti reviziju nacrta administrativnih instrukcija, naređenja i drugih zakonodavnih, izvršnih ili administrativnih dokumenata iz perspektive ljudskih prava.”¹⁶⁰ Problemi koje ne reši Međugencijska radna grupa predočavaju se Odboru, ukoliko je potrebno. Odeljenje vrši funkciju sekretarijata Odbora i predsedava Međugencijskom radnom grupom.

¹⁵⁸ Videti Pregled IV na strani 11.

¹⁵⁹ Terms of Reference of Human Rights Oversight Committee and Inter-Pillar Working Group on Human Rights, strana 1.

¹⁶⁰ *Ibid*, na strani 3.

3. Otvaranje novih sudova u manjinskim zajednicama i tekuća pravosudna integracija

Od prethodnog Pregleda, OP je preduzelo pozitivne korake ka integraciji manjina u pravosudni sistem. Uz integraciju i zapošljavanje sudija i tužilaca iz redova manjina, nekoliko sudova je nedavno uspostavljeno u manjinskim zajednicama. UNMIK je osnovala opštinske i sudove za prekršaje u Leposaviću/Leposaviq i Zubinom Potoku, koji su zvanično počeli sa radom 13. januara 2003. Pored toga, trebalo bi uskoro da se otvore odeljenja Opštinskog suda Uroševac/Ferizaj i Suda za prekršaje u Štrpcu/Shtërpçë.¹⁶¹

Kako je značajan napor u integraciji sudija, tužilaca i pomoćnog osoblja u toku, UNMIK je i dalje zadužena da osigura da su zaposleni u sudovima u stanju da bezbedno dođu do suda i rade u bezbednom okruženju. Zajednička deklaracija o izboru sudija i tužilaca pripadnika srpske zajednice u multietnički sistem pravosuđa¹⁶² na Kosovu sadrži odredbu o bezbednosti novoizabranih sudija i tužilaca, navodeći da će UNMIK pružiti zaštitu na osnovu pojedinačne ocene pretnje. OEBS će pažljivo pratiti sprovođenje ovog procesa. S druge strane, mora se zaštititi i pomoćno osoblje sudova, pogotovo osoblje koje putuje iz enklava. U ovom pogledu je bilo nekoliko manjih poboljšanja.¹⁶³

Pored ovoga, posle serije diplomatskih i tehničkih poteškoća, UNMIK je pokazala uspeh u uključivanju u pravosudni sistem UNMIK znatnog broja sudija i tužilaca iz manjinskih zajednica.¹⁶⁴

4. Pristup sudovima

Jedan od najvećih problema s kojima se sreće javnost u pristupu pravosuđu ostaje fizički pristup sudovima. Mada pristup sudovima još uvek značajno varira od regiona do regiona,¹⁶⁵ od prethodnog Pregleda se situacija poboljšava. U tom pogledu treba videti projekat pristupa sudu za Gračanicu, koji je razvila Sekcija za pravosudnu integraciju OP. Ovaj projekt, koji je započet januara 2003., obezbeđuje transport građanima od Gračanice (enklave kosovskih Srba) do raznih sudova u Prištini. Pored toga, službenici za vezu sa sudovima pružaju smernice i olakšavaju vezu između stanovnika Gračanice i sudova. Raseljena lica (koja trenutno žive u Srbiji) su takođe počela koristiti ovaj servis.

Postojanje paralelnih sudova širom Kosova nastavlja da utiče na pristup pravosuđu kada su u pitanju kosovski Srbi. OEBS i dalje dokumentuje primere preklapanja jurisdikcije i dvostruke ugroženosti.¹⁶⁶

¹⁶¹ Ovo je omogućilo otvaranje nekoliko radnih mesta za pomoćno osoblje u sudu, i Odeljenje za pravosudnu administraciju, uz pomoć OP, popunjava ova radna mesta, a pripadnici manjinskih zajednica se ohrabruju da se prijave na konkurs, videti dalje Deseti izveštaj o položaju etničkih manjina na Kosovu, mart 2003., na strani 29.

¹⁶² Zajednička deklaracija je potpisana 9. jula 2002. između ministra pravde Republike Srbije i zamenika SPGS za policiju i pravosuđe kako bi se olakšao izbor tužilaca i sudija kosovskih Srba, videti Deseti izveštaj o položaju etničkih manjina na Kosovu, mart 2003., na strani 29.

¹⁶³ Videti dalje Deseti izveštaj o položaju etničkih manjina na Kosovu, mart 2003., na stranama 29-30.

¹⁶⁴ Veliki deo "Zajedničkog dokumenta UNMIK – Jugoslavija" (Zajednički dokument), koji je potpisan 5. novembra 2001., usmeren je na integraciju manjina u pravosuđe, i potvrđuje rešenost UNMIK u promovisanju multietničkog sastava pravosuđa imenovanjem više sudija i tužilaca kosovskih Srba, u pokušaju da reše duboko usađenu zabrinutost u vezi etničke pristrasnosti. Proces pravosudne integracije je, međutim, spor, najviše zbog diplomatskih nesuglasica između UNMIK i Republike Srbije. Prema ovom dokumentu, UNMIK se takođe obavezala da "obrazuje novu jedinicu u OP koja će biti odgovorna za napredak u ovoj oblasti", videti Deseti izveštaj o položaju etničkih manjina na Kosovu, mart 2003., na strani 29.

¹⁶⁵ Videti Deseti izveštaj o položaju manjina na Kosovu, mart 2003., strana 31.

¹⁶⁶ Videti pravnu analizu i ocenu ovog problema u *Zajedničkom devetom izveštaju OEBS /UNHCR o položaju etničkih manjina na Kosovu - septembar 2001- april 2002.* Druge predmete gde postoji rizik od dvostruke ugroženosti OEBS je pratila tokom perioda koji pokriva tekući izveštaj.

Jedan od ciljeva programa pravosudne integracije UNMIK biće istovremeno ukidanje paralelnih sudova. Osnivanje opštinskih i sudova za prekršaje u Zubinom Potoku i Leposaviću/Leposaviq će ojačati jurisdikciju UNMIK nad severnim opštinama, a fenomen paralelnih sudova će početi da odumire. Izbor sudija, tužilaca i pomoćnog osoblja za ove sudove biće direktno proporcionalan etničkom sastavu stanovništva. Shodno tome, verovatno će samo sudije kosovski Srbi biti imenovani u ovim novim sudovima na severu. Takođe se očekuje da će integracija sudija kosovskih Srba u sudove u Mitrovici/Mitrovicë oslabiti paralelni sud u Zvečanu/Zvečan.

5. Status Privremenog krivičnog zakona i Privremenog zakona o krivičnom postupku

Privremeni krivični zakon (PKZ) i Privremeni zakon o krivičnom postupku (PZKP) je UNMIK nedavno poslala premijeru Kosova na reviziju vlade i Skupštine Kosova. Sedmog maja 2003., Odbor za pravosuđe, zakonodavstvo i Ustavni okvir je raspravljao o nacrtima ovih zakona i dostavio svoje preporuke Skupštini Kosova. Kada UNMIK bude primila komentare i opaske vlade i Skupštine, zakoni će se revidirati, izmeniti prema potrebi i doneti ubrzo posle toga.

Kancelarija pravnog savetnika UNMIK je preduzela reviziju zakona posle prvobitnih nacrti koje je sastavilo Zajedničko savetodavno veće za zakonodavna pitanja u novembru 2001., u saradnji sa Savetom Evrope. Proces je takođe uključio OEBS, Savet Evrope, UNICEF, Američku advokatsku komoru - pravnu inicijativu za centralnu i istočnu Evropu, pripadnike pravne profesije sa Kosova kao što su sudije i tužioci, kao i profesore. Dvanaestog maja 2003., nacrti ovih zakona su podneseni Međuagencijskoj radnoj grupi za ljudska prava kako bi se izvršila revizija sa stanovišta ljudskih prava.

